

De Nederlandse Vissersvrouw

Rol, positie en ambitie van echtgenotes van Nederlandse kottereigenaren

Drs. E.W.J. Hoefnagel
Dr. M.J.W. Smits

Maart 2000

Rapport 1.00.05

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Bedrijfsontwikkeling en omgevingsfactoren
- Emissie- en milieuproblematiek
- Concurrentiepositie en de Nederlandse agribusines; Industrie en handel
- Economie van het landelijk gebied
- Nationale en internationale beleidsvraagstukken
- Bedrijven-Informatienet; Statistische documentatie; Periodieke rapportages

De Nederlandse Vissersvrouw; Rol, positie en ambitie van echtgenotes van Nederlandse kottereigenaren

Hoefnagel, E.W.J. en M.J.W. Smits

Den Haag, LEI, 2000

Rapport 1.00.05; ISBN 90-5242-571-x; Prijs *f* 44,20 (inclusief 6% BTW)

75 p., fig., tab., bijl.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie@lei.wag-ur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie@lei.wag-ur.nl

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponereerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1. Inleiding	11
2. De Nederlandse vissersvrouw	14
3. Zorg	20
4. Werk voor het bedrijf	25
5. Werk buitenshuis	38
6. Vrijwilligerswerk	44
7. Participatie in visserijorganisaties	46
8. Belemmeringen	50
8.1 Inleiding	50
8.2 Werken voor het familiebedrijf en belemmeringen	50
8.3 Buitenshuis werken en belemmeringen	54
8.4 Belemmeringen vrijwilligerswerk	58
8.5 Belemmeringen en visserijorganisaties	58
9. Conclusies en aanbevelingen	61
9.1 Inleiding	61
9.2 Welke rol, positie, en ambitie hebben Nederlandse vissersvrouwen en welke factoren beïnvloeden deze rollen, posities en ambities	61
9.3 Hoe kunnen rol en positie, indien gewenst, verbeterd worden en welke beleidsmaatregelen kunnen getroffen worden om belemmeringen op te heffen?	63
9.4 Nieuwe onderzoeksvragen	64

	Blz.
Literatuur	66
Bijlagen	
1 Begeleidingscommissie	69
2 Enquête	70

Woord vooraf

Naar aanleiding van de beleidsnota 'LNV-Emancipatiebeleid tot 2000' heeft de directie Visserij van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij het LEI verzocht een onderzoek uit te voeren naar de rol, positie en ambitie van Nederlandse vissersvrouwen.

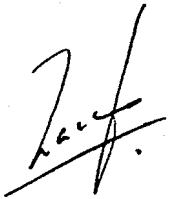
Het onderzoek was gericht op echtgenoten van Nederlandse kottereigenaren in de zeevisserij. Dit rapport geeft een overzicht van de rol en positie van vrouwen binnen het visserijfamiliebedrijf en de werkzaamheden en activiteiten buiten het familiebedrijf. Daarnaast levert het inzicht in enkele obstakels die vissersvrouwen ervaren bij het verwezenlijken van bepaalde ambities.

Het onderzoek werd begeleid door een begeleidingscommissie. De commissie bestond uit de heer Nooitgedacht, voorzitter van de Nederlandse Vissersbond; mevrouw Janssens, werkzaam als binnenvisser; mevrouw Vrolijk, werkzaam bij een visserijbedrijf en de heer Barel, werkzaam bij de directie Visserij. Zij leverden waardevol commentaar bij de aanvang en tijdens de afronding van het onderzoek.

Het onderzoek werd met veel plezier uitgevoerd door twee onderzoeksters, namelijk Ellen Hoefnagel van de afdeling Visserij en Marie-José Smits van de afdeling Structuur Onderzoek.

Tot slot dank ik de vele vissersvrouwen die op basis van vrijwilligheid meewerkten aan het onderzoek. Dit onderzoek was niet mogelijk geweest zonder hun medewerking. De meerderheid van de aangeschreven vissersvrouwen vulden de hen toegestuurde enquête in, dit leverde de onderzoekers een schat aan gegevens op. Het was bijzonder prettig dat veel respondenten lieten blijken dat zij enthousiast waren over een vissersvrouwenonderzoek.

De Directeur,

Prof.dr.ir. L.C. Zachariasse

Samenvatting

Vissersvrouwen hebben belangrijke taken en verantwoordelijkheden binnen het gezin. De vissersvrouw is de spil van het gezin, zij zorgt voor de kinderen en het verdere reilen en zeilen van het huishouden, waaronder het beheer van de financiën. Voor de vissersvrouw zijn deze taken zwaarder dan voor een 'gewone' huisvrouw omdat de echtgenoot en vader van het gezin (gemiddeld) 4 of 5 dagen en nachten per week afwezig is.

Binnen het familiebedrijf vervult 91% van de vissersvrouwen één of meer taken. Dertig procent besteedt hier meer dan 8 uur per week aan. Het zijn bijna altijd taken aan de wal, of op het schip als het in de haven ligt. Slechts één geënquêteerde werkt als visser, en vijf vissersvrouwen vallen wel eens in als er een tekort aan bemanning is.

Uit de interviews blijkt dat het werk van vissersvrouwen vaak niet vermeld wordt op de jaarrekening. De waarde van de arbeid van vissersvrouwen blijkt meestal indirect, namelijk door middel van kostenbesparing voor het bedrijf. De meeste vissersvrouwen hebben plezier in het werk en vinden het belangrijk betrokken te zijn bij het familiebedrijf. Het familiebedrijf en de visserij bepalen een belangrijk deel van hun leven, dit is de meest bepalende factor waardoor vrouwen zo betrokken willen zijn.

Meer dan 25% van de vissersvrouwen heeft een baan buitenshuis. Contacten met anderen en zelf een inkomen hebben, zijn de belangrijkste redenen om buitenshuis te werken. Thuis zijn voor de kinderen wordt het vaakst genoemd als reden om niet buitenshuis te werken. Er wordt door werkende moeders weinig gebruikgemaakt van professionele kinderopvang (4%).

Veel vissersvrouwen (52%) vinden tijd om vrijwilligerswerk te doen, wat hen integreert in de dorpsgemeenschap.

Veertien procent van de vrouwen is mede-eigenaar van het bedrijf. Zestig procent van de vrouwen denkt mee of beslist mee over de bedrijfsvoering. De positie van vrouwen binnen het familiebedrijf is vooral als informeel te omschrijven. De arbeidsinzet van echtgenotes is in de meeste gevallen informeel geregeld en daardoor officieel onzichtbaar. De positie van vrouwen met eigen vermogen in het bedrijf of vrouwelijke aandeelhouders/medefirmanten/vennoten is wel formeel geregeld. Vrouwen werden waarschijnlijk vooral via vererving aandeelhouder/mede-eigenaar. Dit is bij modernere bedrijfstvormen bijvoorbeeld bij BV's in plaats van de vroeger veel voorkomende eenmansbedrijfstvorm, niet meer vanzelfsprekend. Dit zou kunnen betekenen dat het percentage vrouwen dat mede-eigenaar is (nu 14%), af zal nemen in de toekomst.

Vissersvrouwen zijn niet georganiseerd in een eigen organisatie en hebben nauwelijks toegang tot (zee)visserijorganisaties, niet als lid of als representant van het bedrijf en ook niet als bestuurslid. Hun positie op dit terrein is als zwak te omschrijven.

De verklarende factoren voor de zwakke positie van vrouwen binnen organisaties en de informele positie van vrouwen binnen het bedrijf moet gezocht worden in het voortduren van 'traditionele man/vrouw rollen en verhoudingen' in deze sector. Tot voor enkele decennia geleden werkten Nederlandse getrouwde vrouwen niet vaak buitenshuis, zij had-

den vooral de zorgtaken op zich genomen. Toch is Nederland altijd rijk aan familiebedrijven geweest (winkels, bakkerijen, boerenbedrijven enzovoort), waarin de vrouw een belangrijke, maar vaak niet officiële rol, vervulde. In de statistieken ontbrak vrouwenarbeid, omdat dit 'onzichtbaar' was. Deze situatie duurt voort in de visserij.

Vrouwen hebben, vooral bij de kleinere bedrijven, belang bij een kostenbesparing binnen het bedrijf. Voor vrouwen van grotere bedrijven lijkt wat extra persoonlijk inkomen niet zo belangrijk te zijn. De veel voorkomende informele positie van vissersvrouwen binnen het bedrijf lijkt hen ogenschijnlijk niet te storen. De ambitie van de meeste vissersvrouwen is actief betrokken te zijn bij het familiebedrijf, zij ambiëren meer dan alleen zorgtaken.

Een kleine groep, naast de groep die al werk heeft, ambieert betaald werk buiten het familiebedrijf. Vrouwen hebben verder vooral ambities hun kennis te vergroten. Met name computervaardigheden op het gebied van boekhouden en administratie, en kennis over visserijbeleid worden genoemd.

Een andere opvallende ambitie van een belangrijk deel van de vissersvrouwen is het meer betrokken willen worden bij visserijorganisaties. Zij lijken de heersende 'mannencultuur' te willen doorbreken. Een belangrijk deel van de vissersvrouwen heeft belangstelling voor een vissersvrouwenorganisatie.

Naar aanleiding van het onderzoek kunnen een aantal aanbevelingen geformuleerd worden, die deels door de vrouwen zelf opgepakt kunnen worden, en deels door de visserijorganisaties, lokale overheid of nationale overheid.

- Voorlichting over mogelijke juridische, fiscale en financiële regelingen voor een meewerkende echtgenote binnen het familiebedrijf.
- Cursussen organiseren dan wel voorlichting geven over bestaande cursussen. Relevante cursussen zijn: computercursussen boekhouden, administratie, tekstverwerken en internet; management- en andere bedrijfskursussen; verder kaderkursussen voor bestuursfuncties en cursussen visserijbeleid
- Kinderopvangmogelijkheden verruimen.
- Steun bij het opzetten van een vereniging voor vissersvrouwen.
- Vissersvrouwen uitnodigen voor visserijvergaderingen en bijeenkomsten.
- Bestuursfuncties openstellen voor vrouwen binnen visserijoverlegorganen en actief recruterende van vrouwen voor deze functies.

De opdrachtgever van dit onderzoek, de directie Visserij van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, bevelen we aan vissersvrouwen te steunen bij het opzetten van een vissersvrouwennetwerk.

1. Inleiding

Het leven van vissers en vissersvrouwen is gedurende een belangrijk deel van de week fysiek gescheiden: de man op zee, de vrouw aan land. De fysieke scheiding gedurende een periode per week heeft allerlei gevolgen voor de rol en taakverdeling tussen visser en vissersvrouw binnen het gezin en het familiebedrijf. Dit onderzoek richt zich op de vissersvrouwen, met name de echtgenotes van kottereigenaren in de zeevisserij. Welke rollen vervullen zij? Welke zorgtaken hebben zij? Combineren zij dit met werk voor het bedrijf of werk buitenshuis? Welke positie hebben zij binnen het bedrijf en in het maatschappelijk veld? Zijn zij tevreden met die rollen en taken of zijn er ambities? Deze vragen en andere werden beantwoord door 208 Nederlandse vissersvrouwen.

De opdrachtgever van dit onderzoek is de directie Visserij van het Ministerie van LNV. De directie Visserij wil kwantitatief inzicht hebben in:

- de aard van het werk dat vissersvrouwen ten behoeve van het familiebedrijf verrichten;
- de redenen waarom vrouwen wel of juist niet voor het familiebedrijf werken;
- de mate waarin vrouwen belemmeringen ervaren bij het verwezenlijken van hun ambities.

Voorts wil de directie inzicht in de eventuele beleidsmaatregelen die getroffen kunnen worden om belemmeringen op te heffen.

Het rapport moet praktische handvaten voor emancipatiebeleid ten behoeve van vissersvrouwen bieden.

Het onderzoek had vanwege het gebrek aan kennis over hedendaagse Nederlandse vissersvrouwen in de eerste plaats een inventariserend karakter. In de tweede plaats moest het onderzoek leiden tot inzicht in de door de vrouwen gewenste verandering van hun rol en positie en de wijze waarop belemmeringen opgeheven kunnen worden.

Er zijn vier onderzoeksvragen geformuleerd, deze luiden als volgt:

- welke rol, positie, en ambitie hebben Nederlandse vissersvrouwen;
- welke factoren beïnvloeden deze rollen, posities en ambities;
- hoe kunnen rol en positie, indien gewenst, verbeterd worden;
- welke beleidsmaatregelen kunnen getroffen worden om belemmeringen op te heffen?

Het rapport is als volgt ingedeeld. Na deze inleiding waarin ook de aanpak van het onderzoek vermeld wordt, volgen een aantal hoofdstukken. In het hoofdstuk 'de Nederlandse vissersvrouw' wordt een algemeen, cijfermatig beeld geschetst van vissersvrouwen. Leeftijdsofbouw, opleidingsniveau, aantal kinderen, geloofsovertuiging, woonplaats en het al of niet getogen zijn in de huidige woonplaats; en het al of niet afkomstig zijn van een vissersfamilie komen aan bod. In het hoofdstuk 'Zorg' komen het alleen zijn, bezorgdheid, zorg voor de kinderen, en gebruik van kinderopvang aan bod. In het hoofdstuk 'Werk voor

het bedrijf' wordt geïnventariseerd welke werkzaamheden vrouwen voor het familiebedrijf verrichten, welke vrouwen wel of niet voor het bedrijf werken, waarom zij dit doen en of zij invloed hebben op de bedrijfsvoering. In het hoofdstuk 'Werk buitenshuis' wordt verslag gedaan van het aantal vrouwen dat buitenshuis werkt, welke vissersvrouwen dit zijn, en waarom zij wel of niet een baan hebben. In het hoofdstuk 'Vrijwilligerswerk' wordt beschreven hoeveel vrouwen en welke vrouwen vrijwilligerswerk verrichten.

In het hoofdstuk 'Participatie in visserij organisaties' komt de mate van participatie in visserijorganisaties aan bod en de belangstelling voor beleid, bestuur en een vissersvrouwenorganisatie.

In het hoofdstuk 'Belemmeringen' wordt getracht eventuele belemmeringen die vrouwen met betrekking tot werk in het bedrijf, werk buitenshuis en participatie in vrijwilligerswerk en visserijorganisaties ervaren, op te sporen. In het laatste hoofdstuk 'Conclusies en aanbevelingen' worden de vier hierboven gestelde onderzoeksvragen beantwoord.

Aanpak

Het onderzoek werd gehouden onder echtgenotes van Nederlandse kottereigenaren in de zeevisserij. De kottervloot bestaat uit de platvisvloot, eurokotters¹, en garnalenkotters. Informatie van echtgenotes werd verkregen door middel van een schriftelijke enquête en acht mondelinge interviews. Aan het eind van de enquête was ruimte voor opmerkingen.

Er werden 304 kotterbedrijven aangeschreven. Dit zijn alle (relevante) kotterbedrijven die in het adressenbestand van het LEI voorkwamen. Door samenvoegingen van bedrijven en doordat sommige enquêtes als 'onbestelbaar' terugkwamen, bleven er 297 bedrijven over. Het is echter niet bekend hoeveel echtgenotes van kottereigenaren er zijn. Een bedrijf kan meerdere eigenaren hebben, bijvoorbeeld vader en zoon, en daardoor kunnen er per bedrijf meerdere echtgenotes zijn. Daarnaast kan het natuurlijk ook voorkomen dat de eigenaar van een kottersbedrijf niet (meer) getrouwd is. Omdat er meerdere echtgenotes per bedrijf kunnen zijn, zijn er steeds twee enquêtes in de envelop bijgevoegd. Negenentwintig bedrijven stuurden 2 ingevulde formulieren terug. Honderdvijftig bedrijven stuurden één enquête terug. Dat betekent dat 179 van de 297 bedrijven vertegenwoordigd zijn in dit onderzoek, dat is 60%. En er zijn nog 29 'extra' ingevulde lijsten van de bedrijven die 2 enquêtes terugstuurden. In het rapport worden de gegevens van alle 208 teruggestuurde enquêtes gebruikt. Het betreft hier dus geen steekproef. Van alle kotterbedrijven die in Nederland gevestigd zijn en bij het LEI bekend waren, is 60% vertegenwoordigd in de tabellen en figuren van dit rapport.

De respondenten zijn ingedeeld naar 5 regio's, te weten: Noord Nederland (Friesland en Groningen), Noord-Holland, Urk, Zuid-Holland, Zeeland en 'overig'. Deze onderverdeling is gebaseerd op de woonplaats van de respondent. De regionale verdeling van de respondenten ziet er als volgt uit:

¹ Een eurokotter is een moderne kotter van 300 PK. Deze kotter is uitgerust voor de vangst van platvissen en garnalen.

Tabel 1.1 De respons vanuit de verschillende regio's, naar woonplaats

	Aantal respondenten	Percentage respondenten	Aantal bedrijven a)	Percentage bedrijven
Noord Nederland	60	28,8	76	25,6
Noord-Holland	45	21,6	84	28,3
Urk	30	14,4	52	17,5
Zuid-Holland	49	23,6	53	17,8
Zeeland	23	11,1	31	10,4
Overig	1	0,5	1	0,3
Totaal	208	100,0	297	99,9

a) Met 'aantal bedrijven' wordt bedoeld het aantal aangeschreven bedrijven.

Tabel 1.2 Verschil tussen percentage aangeschreven bedrijven en percentage respons

	Respons		Bedrijven		Vershil
Noord Nederland	28,8	-	25,6	=	3,2
Noord-Holland	21,6	-	28,3	=	-6,7
Urk	14,4	-	17,5	=	-3,1
Zuid-Holland	23,6	-	17,8	=	5,8
Zeeland	11,1	-	10,4	=	0,7
Overig	00,5	-	00,3	=	0,2

Dit betekent dat in de tabellen en figuren die hierna volgen, Zuid-Holland enigszins oververtegenwoordigd is, namelijk 5,8%. Noord-Holland daarentegen is het meest ondervertegenwoordigd, namelijk 6,7%. Omdat het hier niet gaat om een steekproef maar om de volledige populatie is er voor gekozen om de tabellen niet te corrigeren naar respons. Dat betekent dat de tabellen en figuren precies het aantal teruggestuurde enquêtes weergeven.

Er is slechts 1 bedrijf dat in de categorie 'overig' valt. Om de privacy van deze respondent te waarborgen, is deze respondent in de hierna volgende tabellen en figuren ingedeeld naar de ligplaats van het schip. Hiermee vervalt de regio 'overig'.

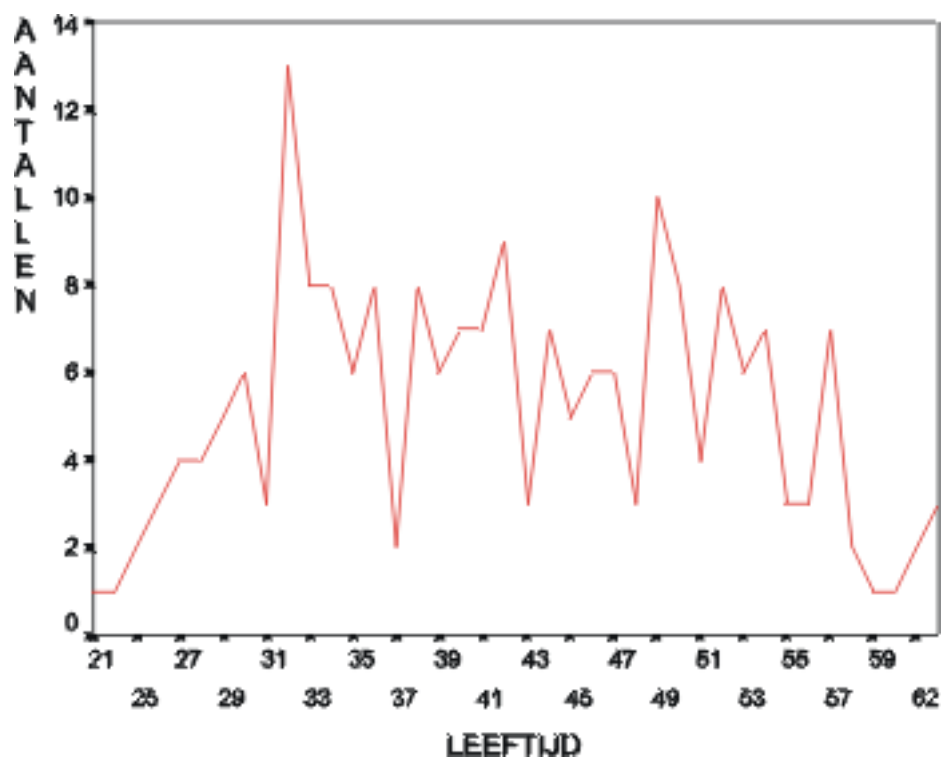
De schriftelijke enquête levert kwantitatieve gegevens op. Om een levendiger beeld van de hedendaagse vissersvrouw te kunnen schetsen zijn mondelinge interviews gehouden met acht vissersvrouwen. Drie vissersvrouwen uit Zuid-Holland; 1 uit Zeeland; 2 van Noord-Holland; 2 van Friesland. De interviews zijn verwerkt tot 'portretten'. Een aantal portretten is in hun geheel in de hoofdstukken geplaatst. De gegevens van de interviews zijn verder op 'abstractere' wijze verwerkt in het rapport.

2. De Nederlandse vissersvrouw

In dit hoofdstuk wordt een algemeen, cijfermatig beeld geschetst van vissersvrouwen. Leeftijdsopbouw, opleidingsniveau, aantal kinderen, geloofsovertuiging, woonplaats en het al of niet getogen zijn in de huidige woonplaats; en het al of niet afkomstig zijn van een vissersfamilie komen aan bod.

Leeftijdsopbouw

De jongste respondent is 21 jaar en de oudsten zijn 65 jaar. Alle leeftijdscategorieën daartussenin zijn vertegenwoordigd, met een kleine uitschieter rond de 31 jaar. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 43 jaar. De leeftijd van de respondenten is weergegeven in de volgende figuur:

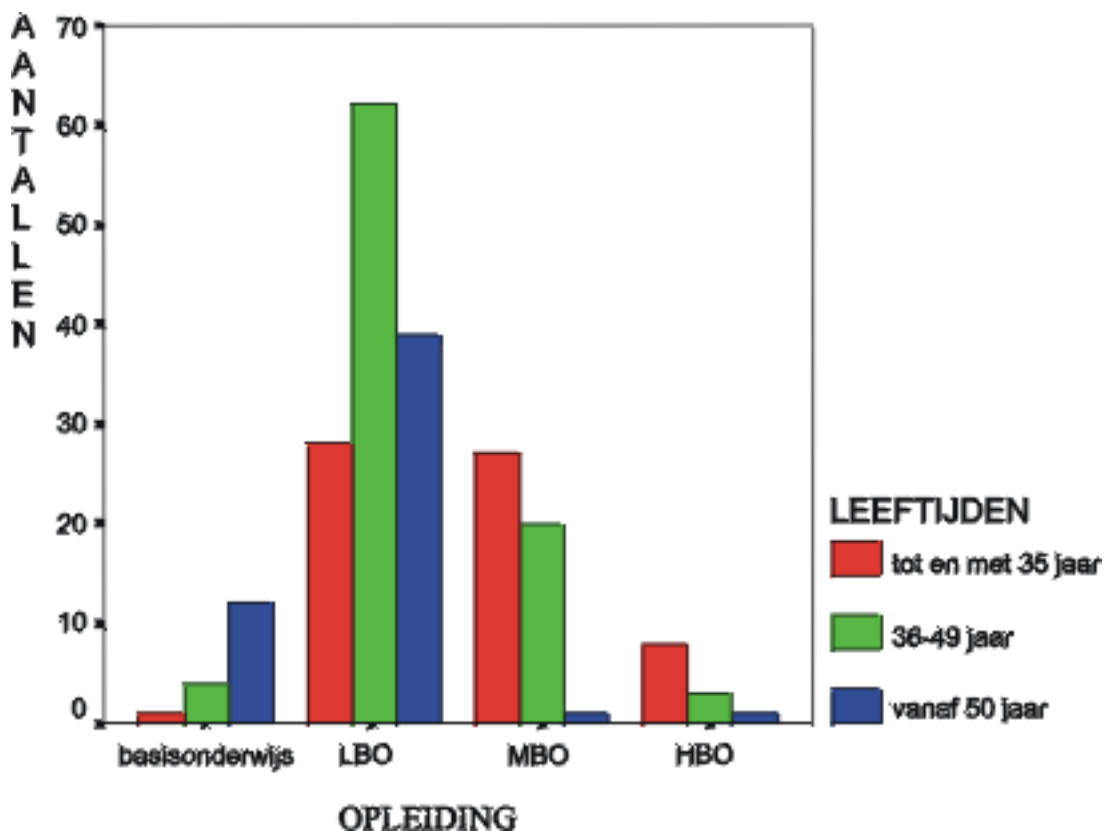

Figuur 2.1 Leeftijdsopbouw van de respondenten

Opleidingsniveau

De grootste groep vrouwen in dit onderzoek heeft een LBO-opleiding of een vergelijkbare opleiding (MAVO of MULO). Vrouwen van 50 jaar en ouder zijn in het algemeen lager opgeleid dan vrouwen tot en met 35 jaar. Dit komt overeen met het algemene beeld voor Nederland. Naast het reguliere onderwijs hebben een aantal vissersvrouwen cursussen gevolgd, dit komt in een later hoofdstuk aan bod. Er zijn vier typen onderwijs onderscheiden:

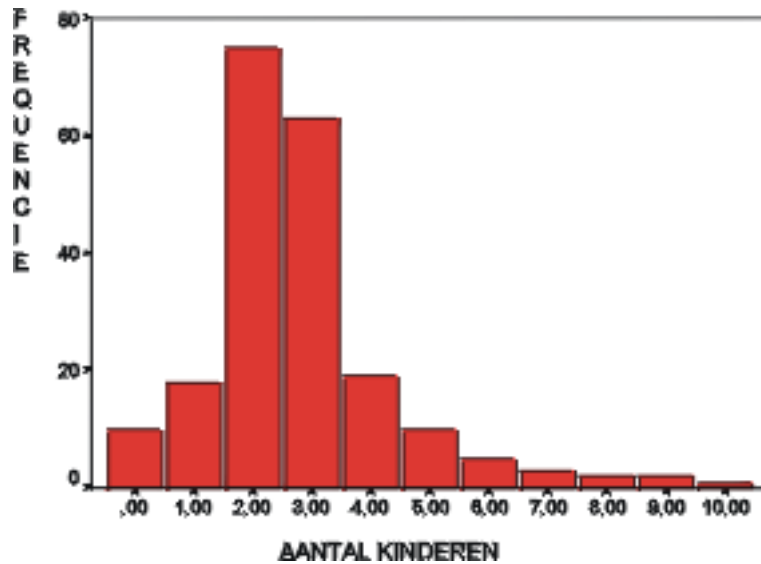
- 1) Basisonderwijs;
- 2) LBO/MAVO/MULO (in de figuur afgekort tot LBO);
- 3) MBO/HAVO/VWO/MMS/HBS (in de figuur afgekort tot MBO);
- 4) HBO/WO (in de figuur afgekort tot HBO).

Figuur 2.2 Opleiding per leeftijdscategorie

Aantal kinderen

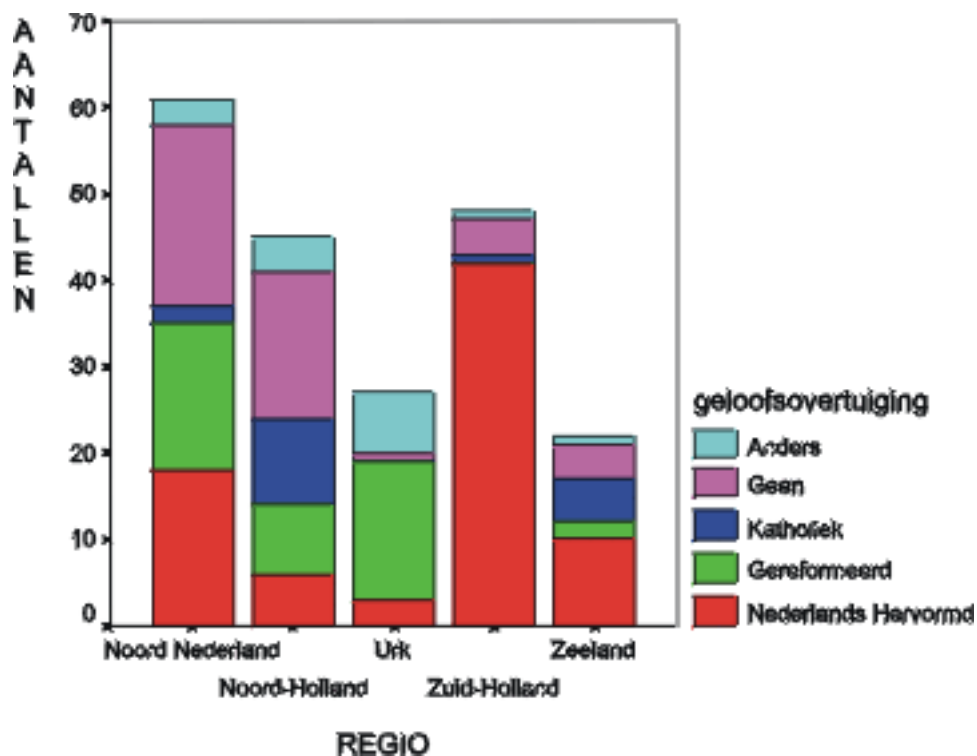
De meeste vissersvrouwen hebben 2 of 3 kinderen. Dit komt overeen met het Nederlandse gemiddelde kindertal per gezin.

Figuur 2.3 Overzicht van het aantal kinderen

Geloofsovertuiging

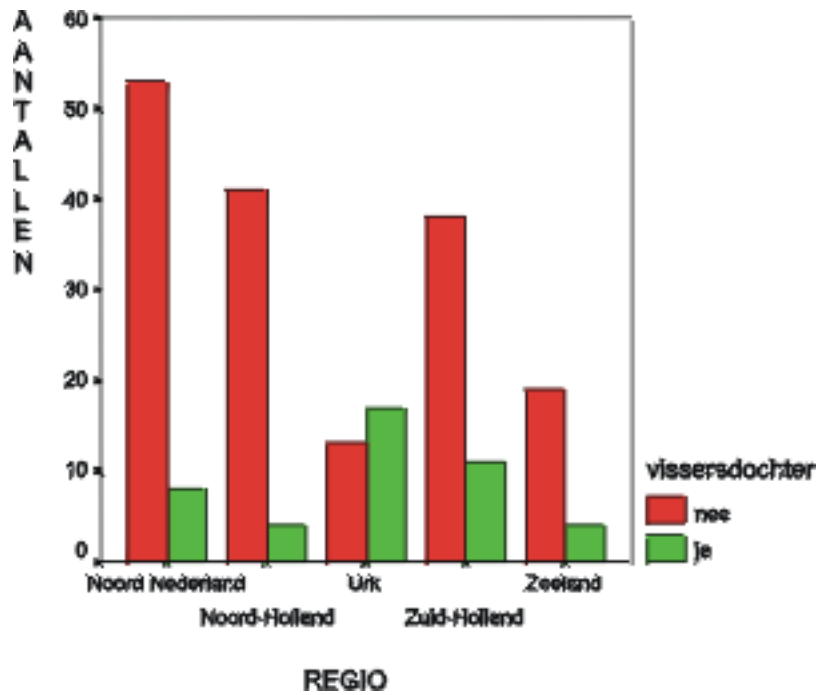
De geloofsovertuigingen zijn als volgt ingedeeld: Nederlands Hervormd, Gereformeerd, Katholiek, geen overtuiging en anders. Onder 'anders' zijn de respondenten ingedeeld die aangegeven hebben dat zij religieus zijn, maar die niet in één van de andere categorieën onderverdeeld kunnen worden, bijvoorbeeld 'protestant', 'doopsgezind', 'ik ben christen', 'ik geloof in de bijbel'. Uit figuur 2.4 is op te maken dat de meeste katholieke respondenten in Noord-Holland wonen, en dat er geen katholieke respondenten in Urk wonen. In Zuid-Holland zijn de meeste vissersvrouwen Nederlands Hervormd, en in Urk zijn de respondenten hoofdzakelijk Gereformeerd.

Figuur 2.4 Geloofsovertuigingen per regio

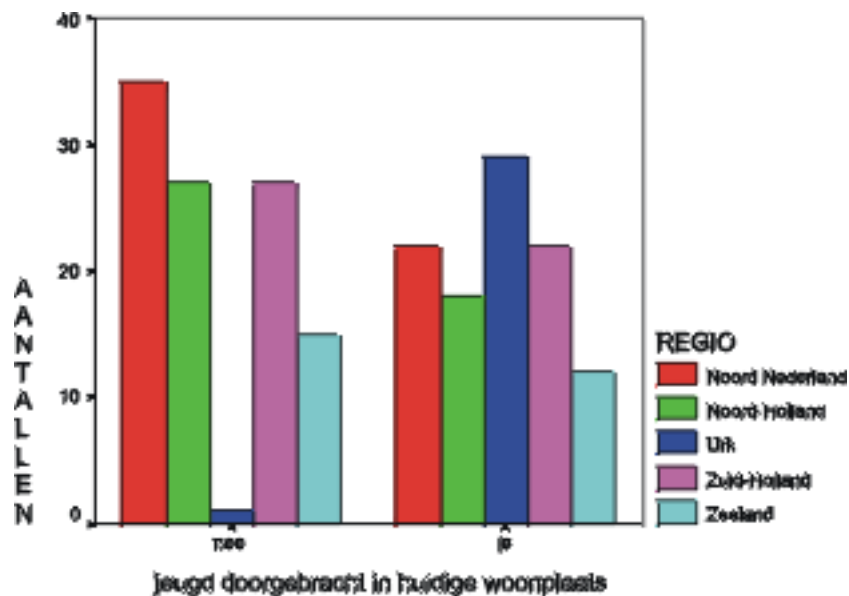
Vissersdochters en woonplaats

De meeste echtgenotes van kottereigenaren zijn niet opgegroeid als vissersdochter, Urk is hierop een uitzondering. In Urk is iets meer dan de helft van de echtgenotes een vissersdochter, terwijl in Noord Nederland en Noord-Holland nog geen 20% vissersdochter is. De uitzonderlijke positie van Urk lijkt verklaard te kunnen worden doordat in Urk een groot deel van de bevolking werkzaam is in de visserij en dus veel huwbare meisjes uit een vissersfamilie komen.

Figuur 2.5 Achtergrond als vissersdochter per regio

Voor alle regio's, met uitzondering van Urk, geldt dat de meerderheid van de vrouwen niet meer in de woonplaats van hun jeugd woont. Het overgrote deel van de vissersvrouwen in Urk is daar geboren en getogen.

Figuur 2.6 Jeugd doorgebracht in huidige woonplaats

De gemiddelde vissersvrouw ziet er dus als volgt uit: Zij is rond de veertig, heeft een LBO, MAVO of MULO opleiding, heeft 2 of 3 kinderen, en is Nederlands Hervormd of Gereformeerd; woont niet in haar geboorteplaats en is geen vissersdochter. De Urker vissersvrouw wijkt op een aantal punten af van dit patroon.

3. Zorg

In dit hoofdstuk komen het alleen zijn, bezorgdheid, zorg voor de kinderen, en gebruik van kinderopvang aan bod.

Bezorgdheid en alleen zijn

Het leven van vissers en vissersvrouwen is gedurende een belangrijk deel van de week fysiek gescheiden: de man op zee, de vrouw aan land. Via telecommunicatie is er contact met het schip mogelijk en dit is in de afgelopen decennia steeds makkelijker geworden. Vroeger kon men telefoneren via radio Scheveningen of contact zoeken door middel van 'bakkies'. Tegenwoordig is er GSM aan boord, fax en computer. Kon vroeger iedereen meeluisteren via de visserijband, nu is een privé-gesprek mogelijk. Bij storm en tegenweer zaten vroeger de vissersvrouwen aan de vissersband gekluisterd om hun mannen te horen 'roepen'. Als het lang duurde belden de vissersvrouwen elkaar op of een ander misschien hun man gehoord had. Onzekerheid en angst was tot voor kort een belangrijk thema binnen de vissersgezinnen. Tegenwoordig lijkt dit minder te zijn. Er is onder andere door de moderne telecommunicatie en stabielere schepen meer veiligheid en contactmogelijkheid ontstaan. Er gebeuren nog wel eens ernstige ongelukken, zelfs vergaat er af en toe een schip met man en muis. Toch kwam tijdens de interviews en bij de open vraag aan het eind van de enquête het thema angst nauwelijks aan bod.

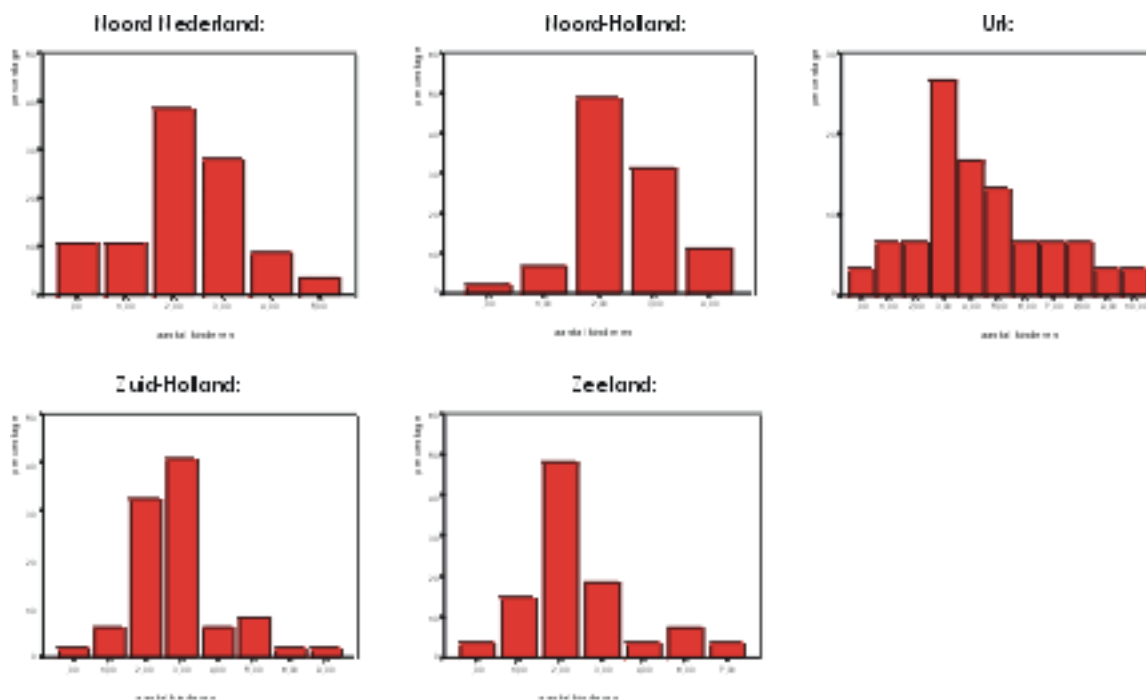
Tijdens de interviews bleek 'het alleen zijn' wel een thema te zijn. Daar moesten enkele vissersvrouwen aan wennen aan het begin van hun huwelijk. Sommigen wenden er nooit echt aan, en vinden het 'zeemanshuwelijk' niet ideaal. Anderen maken er geen punt van of roemen hun vrijheid.

Wanneer de vissers na een week vissen aan wal komen, betekent het nog niet dat ze fulltime beschikbaar zijn voor het gezin. Eigenaren zijn vaak nog druk in de weer met allerlei werkzaamheden op het schip, aan de haven, in de schuur. 'Als je een eigen bedrijf hebt, ben je er constant mee bezig' vermeldden vele vissersvrouwen in de enquêtes en interviews.

Vissers komen moe van zee terug, maar de meeste vissersvrouwen willen niet dat het weekend verslapen wordt. Nee, het weekend is er voor het gezin. Vissersvrouwen doen moeite hun mannen bij het gezinsleven te betrekken. Zij zorgen ervoor dat het 'gezellig' is. Het 'huis is aan kant' en 'vissersvrouwen laten hun mannen niet achter een karretje van Albert Heijn lopen'.

Zorg voor de kinderen

In alle regio's behalve Urk hebben de meeste vissersvrouwen 2 of 3 kinderen. In Urk hebben de meeste vissersvrouwen 3, 4 of 5 kinderen.

Figuur 3.1 Aantal kinderen per regio

Uit de interviews blijkt dat vrouwen het belangrijk vinden voor de kinderen te zorgen. De vader is door de week niet thuis, dan moet moeder beschikbaar zijn, vooral voor de kleine kinderen, vinden de meesten. Er wordt weinig gebruikgemaakt van professionele kinderopvang. Er wordt wel regelmatig door familieleden en burens opgepast.

Kinderopvang

De vraag naar kinderopvang is in de enquête alleen gesteld aan vrouwen met kinderen die geboren zijn in 1993 of later. Voor andere vrouwen is deze vraag minder relevant. Dit bleek voor 97 vrouwen te gelden.

Van de vrouwen met kinderen die geboren zijn in 1993 of later, maakt 73,2% gebruik van vrijwillige opvang door familie, vrienden of burens. Dat is dus een duidelijke meerderheid. Er wordt veel minder gebruikgemaakt van professionele opvang. 4,1% maakt gebruik van professionele opvang en 3,1% maakt gebruik van zowel professionele als vrijwillige opvang.

Relatief weinig vrouwen maken gebruik van professionele kinderopvang. Hier zijn waarschijnlijk twee redenen voor. Een mogelijke reden is dat in de dorpen waar vissersvrouwen wonen weinig opvangmogelijkheden zijn.

Tabel 3.1 Aantal vrouwen die gebruikmaken van kinderopvang, vrijwillig en professioneel (voor vrouwen met kinderen geboren in 1993 of later)

	Aantal	Percentage totaal	Percentage vrouwen met kleine kinderen
Niet	19	9,1	19,6
Vrijwillig	71	34,1	73,2
Professioneel	4	1,9	4,1
Beide	3	1,4	3,1
Totaal	97	46,6	100

Het aanbod van professionele kinderopvang is in dorpen veelal kleiner dan in steden. Een andere reden kan zijn dat de vrouwen ter compensatie van de afwezigheid van de vaders, gedurende een periode per week, extra veel uren met hun kinderen door willen brengen. Het blijkt dat ongeveer 25% van deze vrouwen met kleine kinderen buitenshuis werken, waarvan 4% minder dan 8 uur; 12% tussen de 8 en 15 uur; 7% tussen de 16 en 23 uur en 2% tussen 24 en 40 uur. Van deze vrouwen werkt een belangrijk deel voor het familiebedrijf, namelijk 85% vissersvrouwen, waarvan 63% minder dan 8 uur en 13% tussen de 8 en 15 uur; 3% tussen 16 en 23 uur en 6% tussen de 24 en 31 uur. Dit betekent dus ook dat er vrouwen zijn die de zorg voor kleine kinderen combineren met een baan buitenshuis en werk voor het bedrijf.

Twee portretten van visservrouwen met jonge kinderen

Vissersvrouw van de Zuid-Hollandse eilanden, geboren in 1967, 2 jonge kinderen

Ik heb een secretaresse/receptioniste opleiding. Toen mijn eerste kind kwam ben ik opgehouden met werken. Ik had graag twee dagen blijven werken op de bank, maar mijn eerste was een huilbaby. Ik wilde daarom bij haar blijven. Ik ben wel gelijk aan cursussen begonnen, want ik wilde betrokken worden in het bedrijf. Ik heb een boekhoudcursus en een computercursus gedaan. Ik houd de administratie bij en doe de boekhouding. Daar ben ik gemiddeld zo'n 4 uur per week mee bezig. Ik sta niet op de loonlijst. Maar ik krijg er wel officieel een vergoeding voor. Omdat de maten in maatschap werken is er geen loonadministratie. Ze krijgen natuurlijk hun deel van de besomming. Premies en dergelijke betalen ze zelf. Een keer per jaar gaat de diskette met onze boekhouding naar de accountant. Daar wordt de jaarrekening gemaakt. We hebben een grote kotter van 2.400 pk met 7 man aan boord. Van vrijdagmiddag tot zondagavond is mijn man thuis. Hij kan het zich ook permitteren om een weekje thuis te blijven als dat zo uit komt. Ik was voor mijn huwelijk wel vertrouwd met de visserij. Toch moet je er tegen kunnen. Je wordt er wel zelfstandig van. Je doet veel alleen, 's avonds zit je alleen. Je kan weinig delen met je man. Wanneer het vrijdagavond is, dan ben ik alweer een beetje vergeten wat er maandag speelde.

Maar hij mist ook veel, bijvoorbeeld van wat er op school gebeurd. We zijn getrouwd op huwelijkse voorwaarden. Ik zou nooit aanspraak willen maken op het bedrijf als ons huwelijk kapot zou gaan. We waren het er snel over eens. Het is moeilijk om met kleine kinderen buitenshuis te werken. De kinderen komen tussen de middag thuis. Er is hier bijna geen kinderopvang. Het is wel geprobeerd, maar niet gelukt. Er is wel vraag naar gastouders. Ik ga nog meer cursussen doen, bijvoorbeeld Excel en Word. Ik zou ook best wel wat meer willen weten over visserijbeleid en andere cursussen willen doen die toegespitst zijn op het visserijbedrijf. Ik zou bestuurlijk werk willen doen. Ik kan natuurlijk zo wie zo notuleren of ander secretaressewerk doen. Ik zou meer betrokken willen worden, het is zo'n mannenwereld. Ik heb best wel ideeën ook. Via je organisatie zou je bijvoorbeeld gezamenlijk een toegepast computerprogramma voor het visserijbedrijf kunnen laten maken. Als je dat als bedrijf alleen moet laten doen is dat veel te duur. Ik ga nooit naar vergaderingen, ik heb geen zin om daar als enige vrouw te zitten. Mijn man zegt ook 'er komen geen vrouwen'. Maar waarom zou ik niet meedoen als ik toch voor het bedrijf werk en me zo betrokken voel. Ik zou zeker lid worden van een regionale en landelijke vissersvrouwenorganisatie.

Friese vissersvrouw, geboren 1969, 2 jonge kinderen

Wij hebben iedere week wisselend loon. Ik weet nu niet wat ik heb voor deze week. Je moet een potje achter de hand houden. In de wintermaanden is het stil in de garnalenvisserij. Als het koud is trekken de garnalen weg. Dus dan is mijn man veel thuis. Voor de rest ben ik veel alleen met de kinderen. We proberen het weekeinde vrij te houden. Maar zondagavond vroeg vertrekt mijn man alweer naar de haven. Dan gaat hij eerst een paar uur aan boord slapen. In het begin van ons huwelijk ging het slecht in de garnalenvisserij. Maar nu de laatste 2 á 3 jaar hebben we een mooi inkomen. We kunnen weer eens wat extra doen, weer eens op vakantie gaan. Mijn schoonouders gaan dan met de kotter op vakantie en dan mogen wij hun auto gebruiken. Gaan we dagjes er op uit.

Mijn schoonmoeder doet de administratie, boekhouding en inkopen. Vrijdagmorgens ga ik naar de haven om de garnalen te lossen, en het schip schoon te maken. Ik krijg er niks voor. Hoeft ook niet, het is van jezelf en voor jezelf. Vroeger ging ik wel eens mee vissen en garnalen uitzoeken. Op een garnalenschip kunnen makkelijk vrouwen het werk doen. Ik ken ook wel een stel, man en vrouw, die het samen doen. Ze komen wel iedere avond terug. Mijn man doet het samen met zijn vader, ze zijn samen eigenaar. Ze willen ook bij Ameland vissen en blijven dus zo'n 4 dagen weg. Ik ben er voor de kinderen. Ik vind kinderopvang niet nodig. Een moeder is er voor de kinderen vind ik. Als mijn schoonmoeder niet meer wil of kan boekhouden dan zou ik het wel over willen nemen. Ik weet niet of ik een cursus ga volgen, want ik ben niet zo'n studiehoofd. Ik leer makkelijker in de praktijk. We hebben hier in huis twee computers. Dus ik ga eerst de huishoudboekhouding eens op de computer uitproberen. Mijn man heeft verstand van computers en mijn schoonmoeder van boekhouden, dus dan kom ik er samen met hen wel uit. Ik ga ieder jaar mee met het vrouwenuitje van de Vissersbond. Dan gaan we met een bus vol vissersvrouwen uit Lauwersoog en Harlingen winkelen in Alkmaar. Een vrouw zou best in het bestuur van een vissersorganisatie nuttig werk kunnen doen. Sommige vrouwen doen zoveel voor het bedrijf. Zie mijn schoonmoeder, die doet alles. Als er een vissersvrouwenorganisatie was zou ik wel eens een kijkje gaan nemen. Het zou alleen niet te kleinschalig moeten zijn, maar regionaal bijvoorbeeld.

4. Werk voor het bedrijf

In dit hoofdstuk wordt geïnventariseerd welke werkzaamheden vrouwen voor het familiebedrijf verrichten, welke vrouwen wel of niet voor het bedrijf werken, waarom zij dit doen en of zij invloed hebben op de bedrijfsvoering.

Type werkzaamheden verricht door vrouwen voor het familiebedrijf

Het overgrote deel van de vrouwen verricht werkzaamheden voor het bedrijf, namelijk 91%, en veel vrouwen verrichten meer dan één taak. De bedrijfswas wordt bijvoorbeeld door 68% van de vrouwen gedaan, het schoonmaken van het schip (hiermee wordt bedoeld het leefgedeelte op het schip, zoals keuken, hutten en stuurhut) door 50% van de vrouwen, inkopen van het proviand door 47%, en het bijhouden van de administratie en de boekhouding door respectievelijk 48 en 34%. Kortom, de meeste vrouwen dragen een behoorlijk steentje bij aan het bedrijf. Uit de interviews blijkt dat niet alle geïnterviewden betaald worden voor de verrichte werkzaamheden. In de gevallen dat men wel op de jaarrekening vermeld staat, vloeit de waarde van het werk meestal direct 'in de grote pot'.

Tabel 4.1 Soort werkzaamheden verricht voor het bedrijf door de vrouwen

	Aantallen	Percentage
Geen werkzaamheden	18	9
Bijhouden administratie	99	48
Boekhouding	71	34
Inkopen proviand	98	47
Schoonmaken schip	103	50
Bedrijfswas	141	68
Netten maken	3	1
Telefonische bestellingen	67	32
Vissen aan boord	1	0,5
Invallen aan boord	5	2,4
Overig werk	16	8

Bij 'overig werk' worden onder meer genoemd: halen en brengen van de vissers naar de havens; verzorgen van het kerstpakket; telefoontjes aannemen en berichten doorgeven; helpen met lossen; reparatieonderdelen ophalen; en vervoer van de vis of garnalen. Door vrouwen uit alle leeftijdscategorieën worden werkzaamheden voor het bedrijf verricht.

Tabel 4.2 Aantal vrouwen dat bepaalde werkzaamheden verricht, per leeftijdscategorie

	T/m 35 jaar	36-49 jaar	Vanaf 50 jaar	Totaal
Geen werkzaamheden	9	7	2	18
Bijhouden administratie	27	43	29	99
Boekhouding	23	31	17	71
Inkopen proviand	29	36	33	98
Schoonmaken schip	27	43	33	103
Bedrijfswas	39	64	38	141
Netten maken	1	1	1	3
Telefonische bestellingen	14	32	21	67
Vissen aan boord	0	1	0	1
Invallen aan boord	3	1	1	5
Overig werk	8	7	1	16

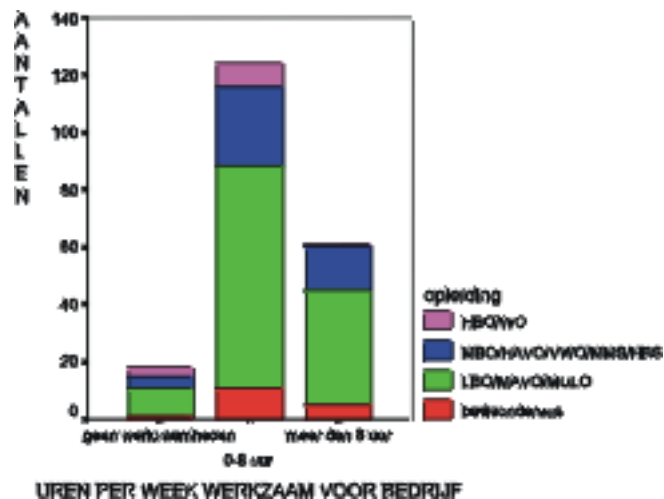
De meeste vrouwen verrichten werkzaamheden voor het bedrijf. De meerderheid, namelijk 61,5%, besteed hier gemiddeld minder dan 8 uur per week aan. Ongeveer 30% van de vrouwen werkt meer dan 8 uur per week voor het bedrijf.

Tabel 4.3 Aantalvrouwen naar uren per week werkzaam voor bedrijf

	Aantal	Percentage
Geen werkzaamheden	18	8,8
0-8 uur	126	61,5
Meer dan 8 uur	61	29,8
Totaal	205	100

Opleiding en cursussen

Of men werkt voor het bedrijf hangt niet af van de opleiding. Door vrouwen van alle opleidingsniveaus worden werkzaamheden verricht.

Figuur 4.1 Aantal vrouwen naar uren per week werkzaam voor het bedrijf per type opleiding

Vijfendertig procent van de echtgenotes heeft een cursus voor het bedrijf gevolgd. De computercursus en boekhoudcursus zijn duidelijk favoriet bij de vrouwen. Vier vrouwen hebben een visserijopleiding gevolgd, namelijk twee vrouwen hebben S7; één SW6; en één SW5.

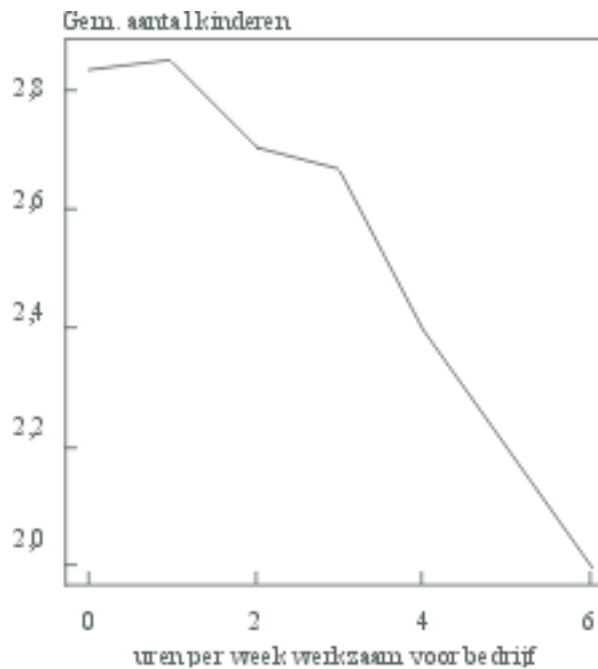
Tabel 4.4 Aantal vrouwen dat bepaalde cursussen heeft gevolgd ten behoeve van het bedrijf

	Aantal	Percentage
Geen	134	65,0
Boekhoudcursus	33	16,0
Computercursus	50	24,3
Visverwerking	4	1,9
Groot vaarbewijs	2	1,0
Radiocomm. marifoon	4	1,9
Ja, anders a)	8	3,9

a) Onder 'anders' is onder andere genoemd: klein vaarbewijs, chartervaart, middenstand, ondernemersdiploma, boetcursus.

Kinderen

Figuur 4.2 laat zien dat vrouwen over het algemeen minder uur werken voor het bedrijf naarmate ze meer kinderen hebben.

Figuur 4.2 Gemiddeld aantal kinderen en gemiddeld aantal uren werkzaam voor bedrijf

Uren per week werkzaam voor bedrijf: 0 staat voor: geen werkzaamheden; 1 betekent minder dan 8 uur werkzaam; 2 betekent 8-15 uur werkzaam; 3 betekent 16-23 uur werkzaam; 4 betekent 24-31 uur werkzaam; 5 betekent 32-39 uur werkzaam; 6 betekent 40 uur of meer werkzaam.

Tabel 4.5 Kinderopvang en werkzaamheden voor bedrijf (voor vrouwen met kinderen geboren in 1993 of later), in percentages

Kinderopvang:		Niet a)	Vrijwillig	Prof.	Beide	Totaal
Geen werkzaamheden		21,1	8,5	50,0	0	12,4
Minder dan 8 uur		57,9	66,2	50,0	100	64,9
8-15 uur		15,8	14,1	0	0	13,4
16-23 uur		0	4,2	0	0	3,1
24-31 uur		5,3	7,0	0	0	6,2
Totaal	percentage	100	100	100	100	100
	aantallen	19	71	4	3	97

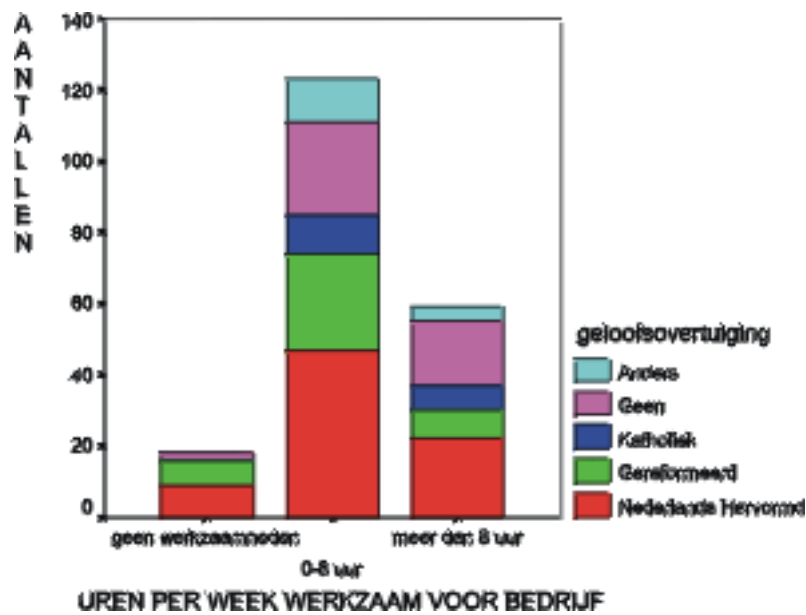
a) 'Niet' betekent: er wordt niet regelmatig gebruikgemaakt van vrijwillige of professionele kinderopvang; 'Vrijwillig' staat voor: er wordt regelmatig gebruikgemaakt van vrijwillige kinderopvang, bijvoorbeeld door echtgenoot, andere kinderen, familie, vrienden of burens; 'Prof.' staat voor: er wordt regelmatig gebruikge-

maakt van professionele kinderopvang; 'Beide' staat voor: er wordt regelmatig gebruikgemaakt van zowel vrijwillige als professionele kinderopvang.

Uit het onderzoek blijkt dat er geen professionele kinderopvang ingeschakeld wordt om voor het bedrijf meer dan 8 uur per week te kunnen werken.

Geloofsovertuiging

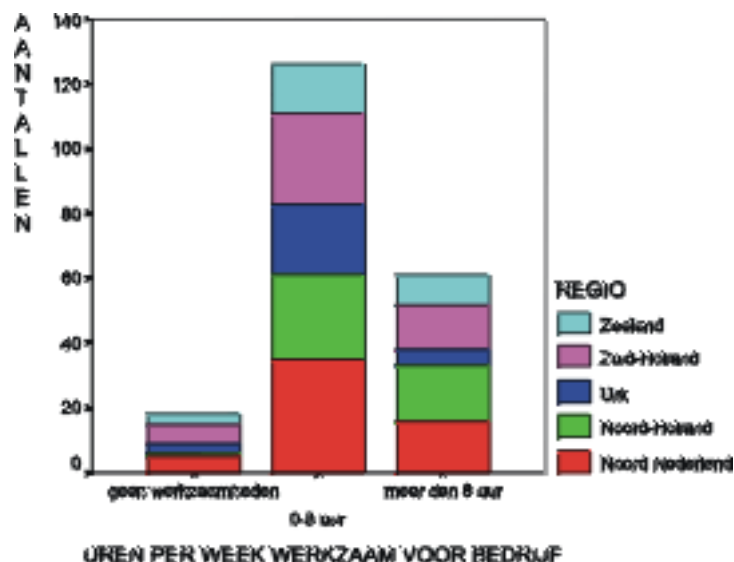
Er is geen verband tussen geloofsovertuiging en het aantal uren dat men werkt voor het bedrijf.

Figuur 4.3 Aantal vrouwen naar geloofsovertuiging en uren per week werkzaam voor het bedrijf

Regio's en afkomst

In alle regio's werken de vrouwen mee in het bedrijf.

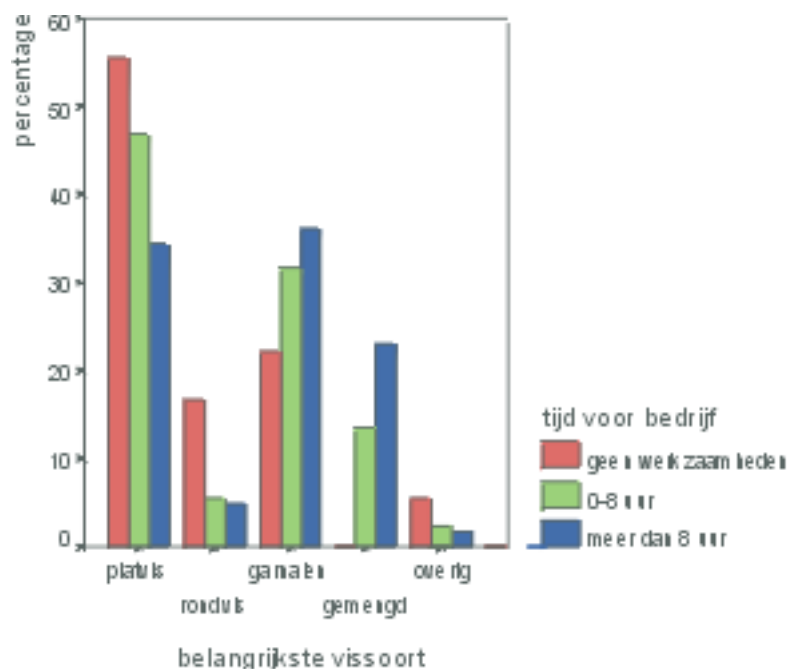

Figuur 4.4 Aantalvrouwen naar regio en uren per week werkzaam voor het bedrijf

Vrouwen die opgegroeid zijn als vissersdochter werken niet meer uren voor het bedrijf, dan vrouwen met een andere achtergrond. Of men al dan niet de jeugd doorgebracht heeft in de huidige woonplaats is evenmin van invloed op het gemiddeld aantal uren dat men werkt voor het familiebedrijf.

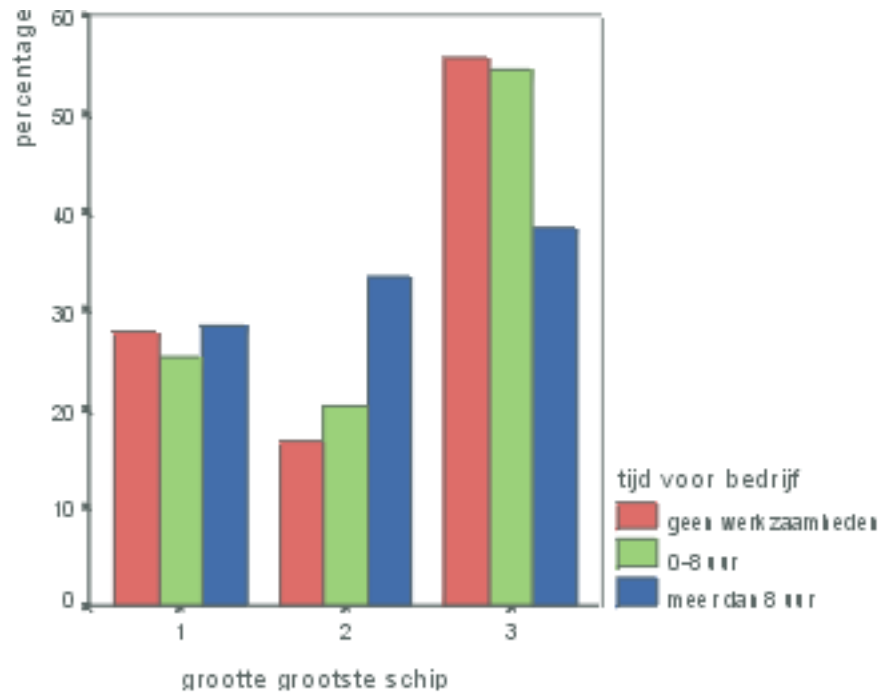
Scheepsgrootte en bedrijfstype

Hieronder volgen enkele tabellen en figuren over scheepsgrootte en bedrijfstype versus werkzaamheden die de vrouwen voor het bedrijf doen. Opvallend is dat echtgenotes van platvisvissers en rondvisvissers minder uren per week werkzaam zijn voor het eigen bedrijf dan echtgenotes van garnalenvissers.

Figuur 4.5 Aantal vrouwen naar uren werkzaam voor het bedrijf, per belangrijkste vissoort

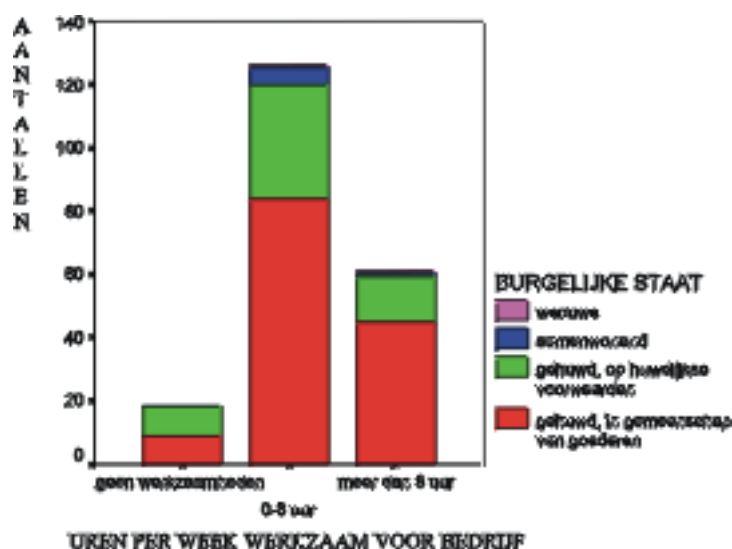
Voor eigenaren van kleine schepen (het grootste schip binnen het bedrijf is kleiner dan een eurokotter) geldt dat ongeveer één derde van de echtgenotes geen werkzaamheden voor het bedrijf verrichten, één derde van de echtgenotes minder dan 8 uur per week werkzaamheden verrichten, en één derde van de echtgenotes meer dan 8 uur per week voor het bedrijf werken. Voor eigenaren van eurokotters (het grootste schip binnen het bedrijf is een eurokotter) geldt dat de meeste echtgenotes meer dan 8 uur per week voor het bedrijf werken. De echtgenotes die geen werkzaamheden verrichten zijn in de minderheid. Voor eigenaren van grote schepen (het grootste schip binnen het bedrijf is groter dan een eurokotter) geldt het omgekeerde. Hier verrichten de meeste echtgenotes geen werkzaamheden voor het bedrijf. De echtgenotes die meer dan 8 uur per week werken zijn in de minderheid.

Figuur 4.6 Aantal vrouwen naar uren werkzaam voor het bedrijf, per scheepsgrootte
 1 = grootste schip is kleiner dan een eurokotter (minder dan 300 pk)
 2 = grootste schip is een eurokotter (is 300 pk)
 3 = grootste schip is groter dan een eurokotter (meer dan 300pk)

Burgerlijke staat en al of niet mede-eigenaar zijn

Van de vrouwen die geen werkzaamheden voor het bedrijf verrichten, is ongeveer 50% gehuwd in gemeenschap van goederen en 50% gehuwd op huwelijkse voorwaarden. Van de vrouwen die wel werken voor het bedrijf is de meerderheid gehuwd in gemeenschap van goederen. Wanneer ze in gemeenschap van goederen getrouwd zijn, wil dat echter nog niet zeggen dat ze ook mede-eigenaar van het bedrijf zijn.

Figuur 4.7 Aantal vrouwen naar burgerlijke staat en uren per week werkzaam voor het bedrijf

Vrouwen die mede-eigenaar zijn, werken gemiddeld meer uren voor het bedrijf dan vrouwen die niet mede-eigenaar zijn.

Tabel 4.6 Vrouwen naar aantal uren werkzaam voor het bedrijf en het wel of niet mede-eigenaar zijn van het bedrijf

Vrouw mede-eigenaar	Nee		Ja		Totaal	
	aantal	percentage	aantal	percentage	aantal	percentage
Geen werkzaamheden	17	9,6	1	3,6	18	8,8
0-8 uur werkzaam	112	63,3	14	50	126	61,5
Meer dan 8 uur werkzaam	48	27,1	13	46,4	61	29,8
Totaal	177	100	28	100	205	100

Redenen om voor eigen bedrijf te werken

De meest genoemde reden om voor het bedrijf te werken is 'plezier, interesse in het werk'. Meer dan de helft van de vrouwen heeft dit argument aangekruist. Daarnaast is het besparen van de kosten een belangrijk argument om voor het bedrijf te werken. Uit de interviews blijkt dat vrouwen het heel belangrijk vinden om bij het familiebedrijf betrokken te zijn. Het familiebedrijf en het vissersbestaan zijn zo bepalend in het leven van een vissersvrouw dat werken voor het bedrijf een manier is om actief betrokken te zijn met het reilen en zeilen van het bedrijf.

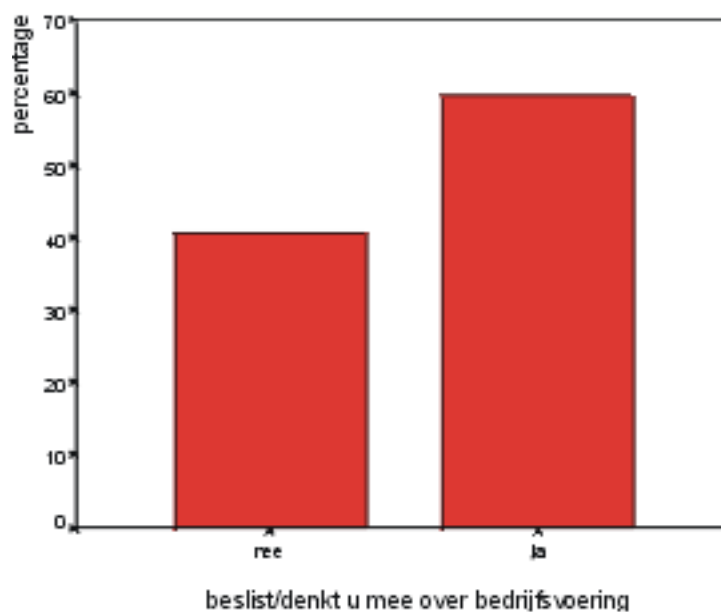
Tabel 4.7 Redenen om voor eigen bedrijf te werken

	Aantallen	Percentage
Besparen van de kosten	92	45,8
Plezier, interesse werk	101	50,2
Heb tijd beschikbaar	58	28,9
Om het vele werk te ronden	45	22,4
Andere redenen a)	19	9,5

a) Bij 'andere redenen' wordt onder andere genoemd: moet van mijn man; is noodzakelijk; omdat het gebruikelijk is; het is je bedrijf; ik ben ook medefirmant, dan weet je wat er speelt.

Meedenken of meebeslissen

De meeste vrouwen, ongeveer 60%, denken mee over de bedrijfsvoering en/of beslissen mee over de bedrijfsvoering. Vooral over investeringen en over financiën wordt door de vrouwen meegedacht en meebeslist.

Figuur 4.8 Percentage echtgenotes dat wel/niet meedenkt en/of meebeslist over de bedrijfsvoering

Tabel 4.8 Aantal vrouwen naar onderwerp waarover zij meedenken en meebeslissen (alleen vrouwen die eerder hebben geantwoord wel mee te denken of mee te beslissen)

	Aantallen	Percentage
Investeringsen	96	48,0
Financiën	99	49,5
Werktijden	20	10,0
Ander onderwerp a)	7	3,5

a) Bij 'ander onderwerp' is genoemd: omgang bemanning, en alle problemen die zich voordoen op het bedrijf.

Twee portretten

Texelse vissersvrouw, geboren 1960, 3 kinderen

Wij zijn op huwelijkse voorwaarden getrouwd. Mijn schoonvader vond dat maar niks. 'Het lijkt net alsof je haar niet vertrouwt', zei hij tegen mijn man. Maar mijn man en ik waren zakelijk, we wilden dat het bedrijf ook na een scheiding gewoon door zou gaan. Er leven zoveel mensen van en het is al jaren een familiebedrijf. We hebben twee schepen met ieder zeven man aan boord en dan werken er ook twee mannen in de schuur, parttime, voor het werk aan de netten. Mijn vader heeft een landbouwbedrijf hier op Texel, ik ben een zakelijke instelling gewend.

Ik doe veel voor het bedrijf. Ik houd de administratie bij, doe de boekhouding, de bedrijfswas en bestel telefonisch het nodige. Gemiddeld werk ik meer dan 24 uur per week voor het familiebedrijf. Een keer per jaar komt de accountant voor de jaarrekening en de belasting. Ik ontvang geen loon of vergoeding. Het is boekhoudkundig handiger om niet uitbetaald te krijgen.

Ons bedrijf is een commanditaire vennootschap. Na het overlijden van mijn schoonvader zijn we nu bezig de aandelen van mijn schoonmoeder over te nemen. Het stoort mij overigens niet dat ik geen loon ontvang. Maar een ander zegt misschien: 'je bent op huwelijkse voorwaarden getrouwd, je werkt voor het bedrijf en je krijgt nog niks ook'.

Ik vind het leuk om voor het bedrijf te werken, ik heb het gevoel dat het ook mijn bedrijf is. We overleggen ook alles: investeringen, financiën, werktijden. Ik heb overzicht over de agenda. Een keer in de 5 of 6 weken is er een bemanningslid thuis en ik weet wanneer de schoolvakanties er zijn. Ik kan een beetje in de gaten houden dat de jongens met schoolgaande kinderen voorrang krijgen bij het opnemen van een vrije week. Er is dus altijd een bemanningslid thuis. Toch liggen de kotters maar twee weken per jaar stil. Naast mijn werk voor het bedrijf doe ik vrijwilligerswerk voor de school. Verder heb ik nu wat meer tijd voor mijn hobby: historisch onderzoek naar de visserij op Texel in de 18e eeuw.

Ik ga nooit mee naar vergaderingen, de oudere generatie vindt het vreemd als vrouwen vergaderingen bezoeken. Ze zijn het niet gewend. Ik denk dat dat over een paar jaar wel zal veranderen, bij de volgende generatie.

Een vrouwenuitje of een speciale vissersvrouwenorganisatie hoeft van mij niet. Ik hou niet zo van mannen en vrouwen apart. Ik zou juist samen willen vergaderen en samen een uitje willen hebben, bijvoorbeeld een dineetje na een jaarvergadering. Ik krijg wel in detail te horen wat er op zo'n vergadering gebeurt en wat er gezegd wordt. Ik heb er belangstelling voor. Mijn man zegt ook wel: 'Ga dan mee'. Maar nee, dan ben ik de enige vrouw. Vissersorganisaties zouden best wel wat actiever vrouwen erbij kunnen betrekken. Er kunnen toch werkgroepen, vergaderingen, themagroepen o.i.d. georganiseerd worden waar vrouwen ook bij kunnen. Nu bepalen de schippers aan de wal alles.

Ik ken een meisje met een visserijopleiding, ze heeft twee jaar op een kotter gewerkt. Maar ze bleef al die tijd kok. Ze werd wel gewaardeerd als kok, maar veel verder aan boord kwam ze niet. Er zijn ook vrouwen die liever geen vrouwen aan boord van het schip zien waar hun man op werkt. Maar vrouwen zouden best wel schipper kunnen worden, het visserswerk zelf lijkt me te zwaar. Ik vind ook dat dochters best wel een aandeel in het bedrijf kunnen hebben als ze voor het bedrijf werken, bijvoorbeeld als ze de boekhouding zouden doen.

Ik heb de boekhouding destijds geleidelijk van mijn schoonvader overgenomen. Hij moest er langzaam aan wennen en er vertrouwen in krijgen dat ik het goed kon.

Ik voel me enorm betrokken bij de visserij en daarom wil ik ook meer betrokken worden. Maar het is nog steeds een mannenwereld. Het zal wel veranderen, je merkt het ook wel. De man/vrouw verhoudingen in Nederland zijn veranderd, daar kan de visserij niet aan ontkomen.

Vissersvrouw Zuid-Hollandse eilanden, geboortjaar 1946

Mijn vader was visser. Vroeger wilde ik persé mee met mijn vader. Ik ben een keer een week meegegaan in 1960. Beetje vis uitzoeken. Maar het kwam niet in me op visser te worden. Het is een mannenberoep. Maar ik vond alles van de visserij prachtig. Mijn vader was de hele week weg, maar bij ons thuis woonde opa in, dus er was wel een man in huis. Ik heb er nooit echt problemen mee gehad, met dat alleen zijn. Hoewel met emotionele dingen, als je kind naar het ziekenhuis moet, bijvoorbeeld. Toen kreeg ik het wel te kwaad. Je moet het dan alleen verwerken, ik vond dat moeilijk.

Vroeger is zo anders dan nu. Vroeger kon niks. We hadden een week vakantie en dan bleef je thuis. We hadden geen auto, er was nauwelijks openbaar vervoer. Wel hadden we vroeger 'waaiveken'. De scheepjes waren kleiner en dan waren de mannen 's winters thuis. Ze luisterden constant naar de radio en we namen dan 'zes keer afscheid, en dan waren ze nog niet weg'. Als je niet vist, verdien je niks, dat is nu nog zo. Maar de schepen kunnen bijna altijd vissen. We hadden geen vast inkomen, je moest wel wat achter de hand houden. Toen we trouwden in 1965 zei mijn man: 'Je zorgt maar dat de deurwaarder niet aan de deur komt, voor de rest is alles goed.' Hij heeft zich nooit met de huishoudfinanciën bemoeid. Mijn man werkte zich bij zijn vader in. We kregen toen een vast weekloon, de rest ging het bedrijf in. Ik vond dat saai, ik vond die pieken en dalen in het inkomen wel leuk. De jeugd gaat nu zo makkelijk met geld om, met leningen, hypotheek. Ze hebben wel veel meer advisering.

Ons schip ligt vaak in IJmuiden. Een keer in de twee weken ga ik daar dan heen samen met een paar vrouwen, dan gaan we het schip goed schoonmaken, de bedden verschoneren. We gaan ook met de kotter op vakantie. Dat kan omdat het schip zo schoon is.

Ik ben Nederlands Hervormd, maar de kerk is hier zo zwaar. We doen er niks meer aan. Het klopte ook niet meer, toen we vroeger wel eens sjoemeldien. We willen 's zondags ook naar het strand.

Als vissersvrouw moet je achter het bedrijf staan, ik voel me betrokken. Maar het is wel een mannenwereldje. 'Zorg jij maar dat het hier goed gaat, dan zorg ik dat het met het bedrijf goed gaat' zegt mijn man. Huishouding en opvoeding waren mijn taken. Ik veranderde mijn beslissingen dan ook niet. Want dan zei ik 'Je was er niet'.

Vrouwen hebben wel een andere kijk op de visserij. Ik zou lid worden van een vissersvrouwen organisatie. Vrouwen, die geïnteresseerd zijn in de visserij, zouden dan ook best een bestuursfunctie kunnen hebben in een vissersorganisatie. Want een vissersvrouw zit midden in de problematiek.

5. Werk buitenshuis

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van het aantal vrouwen dat buitenshuis werkt, welke vissersvrouwen dit zijn, en waarom zij wel of niet een baan hebben.

Aantal vrouwen dat buitenshuis werkt

De meeste vrouwen verdienen geen inkomen buitenshuis, namelijk 73,6%. Van de vrouwen die wel buitenshuis werken, werken de meeste het hele jaar.

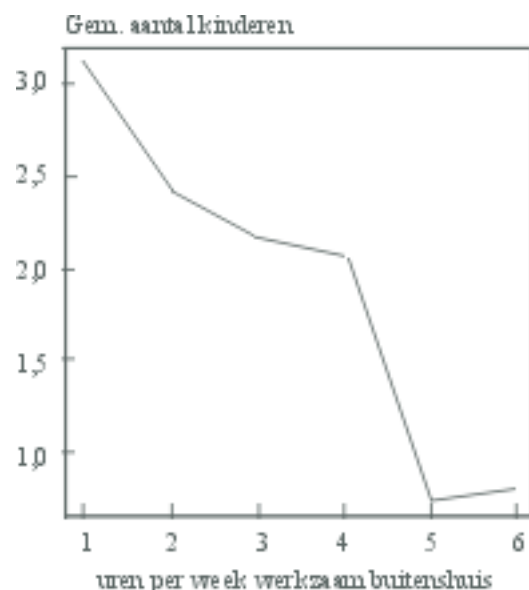
Tabel 5.1 Aantal vrouwen naar werk buitenshuis

Werk buitenshuis	Aantal	Percentage
Niet	153	73,6
Af en toe	6	2,9
Seizoenen	3	1,4
Hele jaar	46	22,1
Totaal	208	100

Kinderen en kinderopvang

Naarmate vissersvrouwen meer kinderen hebben, werken zij over het algemeen minder uren buitenshuis.

Er zijn 3 vrouwen die gebruik maken van professionele kinderopvang om meer dan 8 uur per week buitenshuis te kunnen werken, namelijk één vrouw die alleen maar gebruik maakt van professionele kinderopvang en twee vrouwen die gebruik maken van zowel professionele als vrijwillige opvang.

Figuur 5.1 Gemiddeld aantal kinderen en gemiddeld aantal uren werkzaam buitenshuis

Uren per week werkzaam buitenshuis:

0 staat voor: geen werk buitenshuis; 1 betekent minder dan 8 uur werk buitenshuis; 2 betekent 8-15 uur werk buitenshuis; 3 betekent 16-23 uur werk buitenshuis; 4 betekent 24-31 uur werk buitenshuis; 5 betekent 32-39 uur werk buitenshuis; 6 betekent 40 uur of meer werk buitenshuis.

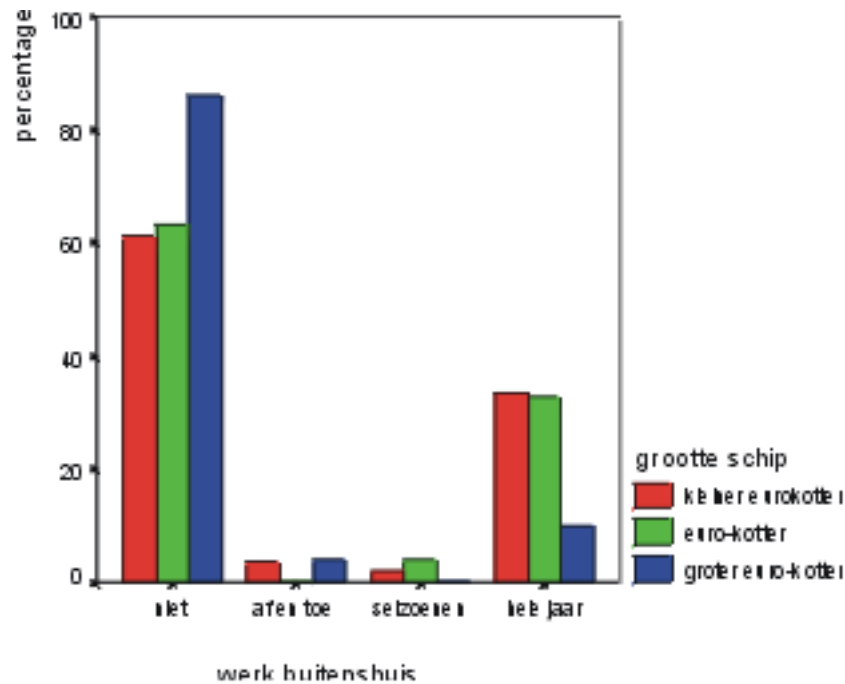
Tabel 5.2 Vrouwen naar omvang van werkzaamheden buitenshuis (in procenten), per categorie kinderopvang

Kinderopvang:	Niet a)	Vrijw.	Prof.	Beide	Totaal
Geen werk buitenshuis	89,5	71,4	75,0	33,3	74,0
Minder dan 8 uur	5,3	4,3	0	0	4,2
8-15 uur	0	14,3	0	66,7	12,5
16-23 uur	5,3	7,1	25,0	0	7,3
24-31 uur	0	1,4	0	0	1,0
32-40 uur	0	1,4	0	0	1,0
Totaal	100	100	100	100	100
Aantal vrouwen	19	70	4	3	96

a) 'Niet' staat voor: er wordt niet regelmatig gebruikgemaakt van vrijwillige of professionele kinderopvang; 'Vrijw.' staat voor: er wordt regelmatig gebruikgemaakt van vrijwillige kinderopvang, bijvoorbeeld door echtgenoot, andere kinderen, familie, vrienden of burens; 'Prof.' staat voor: er wordt regelmatig gebruikgemaakt van professionele kinderopvang; 'Beide' staat voor: er wordt regelmatig gebruikgemaakt van zowel vrijwillige als professionele kinderopvang.

Scheepsgrootte

Vrouwen waarvan de man eigenaar is van een schip dat kleiner is dan een eurokotter, werken vaker buitenshuis dan vrouwen waarvan het bedrijf een of meerdere grotere schepen bezit. Dit kan erop wijzen dat financiën een rol spelen bij de beslissing om wel of niet buitenshuis te gaan werken.

Figuur 5.2 Percentage vrouwen dat een inkomen verdient buitenshuis naar scheepsgrootte
'Grootte van het schip' is gebaseerd op het grootste schip dat het bedrijf in eigendom heeft. Er is niet gekeken naar het aantal schepen.

Het inkomen dat buitenshuis verdiend wordt door de echtgenotes van kotterbedrijven met schepen kleiner dan 300 pk, is in 7,4% van de gevallen een erg belangrijke bijdrage voor het gezinsinkomen, volgens deze vissersvrouwen. Voor de echtgenotes met bedrijven met schepen groter dan 300 pk, levert het inkomen in geen enkel geval een belangrijke bijdrage aan het gezinsinkomen.

Tabel 5.3 *Mening van vrouwen over de bijdrage van hun inkomen in het totale gezinsinkomen, naar scheepsgrootte*

	Kleiner Euro	Euro	Groter Euro	Totaal	
	%	%	%	aantal	%
Geen inkomen	61,1	63,3	86,1	151	74
Niet zo belangrijk	20,4	20,4	10,9	32	15,7
Deels belangrijk	11,1	12,2	3,0	15	7,4
Erg belangrijk	7,4	4,1	0	6	2,9
Totaal	100	100	100	204	100

Redenen om buitenshuis te werken

Het blijkt dat financiën, ofwel bijdrage aan het gezinsinkomen, maar door weinig vrouwen gezien wordt als een belangrijke reden om buitenshuis te werken. Voor veel vrouwen zijn contacten met andere mensen (22,7%), zelf een inkomen te verdienen (14,5%), de afwisseling (14%) en de behoefte om eigen talenten te gebruiken (14%), belangrijke redenen om buitenshuis te werken.

Tabel 5.4 *Redenen om buitenshuis te werken (meerdere antwoorden mogelijk)*

	Aantallen	Percentage
Bijdrage gezinsinkomen	9	4,3
Zelf een inkomen hebben	30	14,5
Het bedrijf opbouwen	3	1,4
Voor de afwisseling	29	14,0
Eigen talenten gebruiken	29	14,0
Mijn opleiding gebruiken	25	12,1
Contacten andere mensen	47	22,7
Overige redenen a)	3	1,4

a) De 'overige redenen' zijn: hobby is paarden, economische zelfstandigheid behouden, anderen helpen.

Redenen om niet buitenshuis te werken

Thuis zijn voor de kinderen wordt het vaakste genoemd als reden om niet buitenshuis te werken, namelijk door 51% van de respondenten. Daarnaast vinden veel vrouwen dat er al genoeg gezinsinkomen is, namelijk 33%, voor veel vrouwen is het belangrijk dat hun man hen liever thuis ziet (24,8%) en veel vrouwen werken liever voor het familiebedrijf (23,3%).

Tabel 5.5 Redenen om niet buitenshuis te werken

	Aantallen	Percentage
Werk liever voor familiebedrijf	48	23,3
Er is genoeg gezinsinkomen	68	33,0
Ik ben liever thuis voor de kinderen	105	51,0
Mijn man ziet mij liever thuis	51	24,8
Geen geschikt werk te krijgen	12	5,8
Kinderopvang is moeilijk te vinden	4	1,9
Overige redenen a)	15	7,3

a) Onder 'overige redenen' worden onder andere genoemd: was vroeger niet van toepassing, je bleef gewoon thuis, te veel tijd nodig voor mijn hobby's, ziekte, handicap, onregelmatige werktijden bedrijf, thuisfront moet bereikbaar zijn wanneer mannen op zee zijn, voldoende werk thuis.

Op de vraag wat belangrijke redenen zijn om niet buitenshuis te werken, heeft 41,4% van de vrouwen in Urk aangekruist 'mijn man ziet mij liever thuis'. In Noord-Holland heeft 13,6% van de vrouwen dit antwoord aangekruist.

Tabel 5.6 Reden om niet buitenshuis te werken is dat de man zijn vrouw liever thuis ziet, per regio, in procenten

		NN	N.-H.	Urk	Z.-H.	Zld	Totaal
Nee		78,9	86,4	58,6	67,3	81,5	75,2
Ja		21,1	13,6	41,4	32,7	18,5	24,8
Totaal	percentage	100	100	100	100	100	100
	aantallen	57	44	29	49	27	206

Vissersvrouw van de Zuid-Hollandse eilanden, geboren in 1950

Ik was het gewend dat een vrouw en moeder alleen voor de kinderen moest zorgen. Mijn vader was ook nooit thuis door de week. Hij was geen visserman, maar vrachtwagenchauffeur en was alleen in het weekend thuis. We waren met tien kinderen thuis, we hadden het gezellig. Als vader thuis kwam moesten we ons meer aan de regels houden. Ik trouwde toen ik twintig was. Het was toen gewoon om in gemeenschap van goederen te trouwen. Mijn man was visser/opvarende, later ging hij een tijd aan de wal werken. De visserij bleef trekken. In 1987 hebben we een garnalenscheepje gekocht. We hebben een beetje tong en schol quotum gekocht en een seizoendocument om kabeljauw te mogen vangen. We hebben steeds meer in het bedrijf geïnvesteerd. Nu kunnen we het hele jaar kabeljauw vangen, garnalen en wat tong en schol. We huren er ook wel wat tong en schol bij. Het is goed te doen. In 1990 hebben we een nieuw schip gekocht en nu dit jaar een eurokotter. Een eurokotter is aantrekkelijker voor de opvarenden. Het werkt prettiger en in de winter kan men wat langer vissen bij slecht weer.

Bij de eerste investeringen was het huis onderpand. Ik heb het gevoel dat mijn man en ik samen een bedrijf hebben. Ik heb vroeger wakker gelegen van al die schulden. Maar alles wordt alleen maar meer waard. Als het niet meer gaat of mijn zoon wil het bedrijf niet overnemen, dan verkopen we het en zijn we uit de schulden en hebben we een mooi pensioen. Mijn zoon (18) gaat volgend schooljaar naar een HBO, een maritieme richting. Mijn dochter (21) is getrouwd. Mijn man en ik overleggen over de investeringen en de financiën. Ik doe de boekhouding en administratie van het bedrijf. Ik heb middelbaar beroepsonderwijs, daarnaast heb ik een WP cursus, een cursus basiskennis boekhouden en een cursus computer boekhouden gedaan. Een keer per jaar komt de accountant voor de jaarrekening. Naast de boekhouding en administratie doe ik de bedrijfswas, doe ik de inkoop bij Albert Heijn en maak ik het schip schoon. Telefonische bestellingen doe ik steeds minder omdat er telefoon is aan boord. Vrijdagsochtends ga ik samen met mijn vriendin het schip schoon maken. Het is heel gezellig. De mannen zijn dan bezig met het onderhoud. 's Middags ga ik de boodschappen doen voor de komende week, dat breng ik dan weer aan boord. De hele vrijdag ben ik bezig. Alles bij elkaar ben ik per week zo'n 13 uur gemiddeld voor het bedrijf bezig. Als het belastingtechnisch voordelig is, word ik opgevoerd als personeel. Dat bepaalt de accountant. Maar ik krijg er niks voor. Het werk hoort er gewoon bij.

Ik werk ook een paar uur per week in een tearoom als oproepkracht. Het loon wat ik daar verdien, hou ik apart voor mezelf. Dat is een fijn gevoel, zelf verdiend geld.

Vroeger ging ik wel eens naar vergaderingen over de garnalenvisserij. Toen was het spannend vanwege dreigende monopolievorming, nu ga ik niet meer. Als mijn man met de maten naar de jaarvergadering van de Vissersbond gaat, zit de auto vol en kan ik er niet meer bij. Voor vissersvrouwen is er hier niks. Ik ben lid van de plattelandsvrouwenorganisatie. Een vissersvrouwen organisatie lijkt me leuk. Het lijkt me een goed idee als vissersorganisaties vrouwen meer betrekken, door middel van cursussen en vergaderingen of in het bestuur. Het is nu zo'n mannenwereld, dat mag best doorbroken worden. Ik vind wel dat werk aan boord geen vrouwenwerk is, maar aan wal wel.

6. Vrijwilligerswerk

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoeveel vrouwen en welke vrouwen vrijwilligerswerk verrichten.

Aantallen vrouwen die vrijwilligerswerk verrichten

Veel vrouwen doen vrijwilligerswerk, namelijk 51,7%. Vrijwilligerswerk wordt gedaan door alle leeftijdsgroepen.

Tabel 6.1 Aantal vrouwen naar soort vrijwilligerswerk

	Aantal	Percentage
Geen vrijwilligerswerk	98	48,3
Voor de kerk	40	19,7
Voor school	47	23,2
Sport, jeugd, muziekvereniging	28	13,8
Politieke partij	1	0,5
Ander vrijwilligerswerk a)	32	15,8

a) Ander vrijwilligerswerk is bijvoorbeeld: werk voor bejaardenhuis, verpleeghuis of verzorgingshuis, kinderopvangcentrum voor gehandicapte kinderen, ouderenwerk, jeugd- en jongerenwerk, rode kruis, Mensen in Nood, bibliotheek en terminale zorg.

Vrijwilligerswerk, werk voor het bedrijf en werk buitenshuis

Er is geen duidelijk verband tussen aantal uren werkzaam voor bedrijf en vrijwilligerswerk.

Tabel 6.2 *Vrijwilligerswerk naar soort (in procenten) in relatie tot het aantal uren werkzaam voor het bedrijf*

Vrijwilligerswerk	Uren werkzaam voor bedrijf		
	geen werkz.	0-8 uur	meer dan 8 uur
Niet a)	61,1	43,4	55,0
Kerk	11,1	23,0	15,0
School	22,2	23,0	23,3
Sport enzovoort	16,7	13,9	13,3
Politieke partij	0	0,8	0
Anders	11,1	13,1	21,7

a) Met 'Niet' wordt bedoeld: geen vrijwilligerswerk; met 'Sport enzovoort.' wordt bedoeld: sport/jeugd/muziekvereniging; met 'Anders' wordt bedoeld: wel vrijwilligerswerk maar niet binnen de genoemde categorieën.

Werk buitenshuis belet vrouwen niet om vrijwilligerswerk te doen.

Tabel 6.3 *Vrijwilligerswerk naar soort (in procenten) in relatie tot werk buitenshuis*

Vrijwilligerswerk	Werk buitenshuis			
	niet	af en toe	seizoenen	hele jaar
Niet	46,4	0	33,3	62,8
Kerk	19,9	66,7	33,3	11,6
School	25,2	33,3	0	16,3
Sport enzovoort	13,2	33,3	33,3	11,6
Politieke partij	0,7	0	0	0
Anders	17,2	16,7	33,3	9,3

7. Participatie in visserijorganisaties

In dit hoofdstuk komt de mate van participatie in visserijorganisaties aan bod en de belangstelling voor beleid, bestuur en een vissersvrouwenorganisatie.

Vergaderingen bijwonen

De meeste vrouwen, 82,7%, gaan niet naar vergaderingen van vissersverenigingen.

Tabel 7.1 Aantal vrouwen dat vergaderingen van vissersverenigingen bijwoont

	Aantallen	Percentage
Nee	172	82,7
Soms	32	15,4
Vaak	4	1,9
Totaal	208	100

Het overgrote deel van de vrouwen is geïnteresseerd in het visserijbeleid, namelijk 87,2% (=177). Ruim 80% van de vrouwen geeft aan geïnteresseerd te zijn in visserijbeleid, maar toch niet de vergaderingen van de vissersverenigingen bij te wonen.

Tabel 7.2 Aantal vrouwen dat interesse heeft in het visserijbeleid en vergaderingen van de vissersvereniging bijwoont

	Niet geïnteresseerd		Geïnteresseerd	
	aantal	%	aantal	%
Nooit naar vergaderingen	24	92,3	143	80,8
Soms	2	7,7	30	16,9
Vaak	0	0	4	2,3
Totaal	26	100	177	100

Vissersvrouwen organisatie

Wanneer er een vissersvrouwenorganisatie zou bestaan, dan zouden 75 respondenten daar lid van worden; 4 van hen is niet geïnteresseerd in visserijbeleid en 71 wel. De meerderheid, 106 respondenten, zou geen lid worden. Van de vrouwen die geïnteresseerd zijn in visserijbeleid, is 44,9% ook geïnteresseerd in een vissersvrouwenorganisatie. Van de vrouwen die niet geïnteresseerd zijn in visserijbeleid is slechts 17,4% geïnteresseerd in een vissersvrouwenorganisatie.

Tabel 7.3 Aantal vrouwen met interesse in visserijbeleid en belangstelling voor lidmaatschap van een vissersvrouwenorganisatie

Belangstelling voor lidmaatschap	Niet geïnteresseerd visserijbeleid		Geïnteresseerd visserijbeleid	
	aantal	%	aantal	%
Nee	19	82,6	87	55,1
Ja	4	17,4	71	44,9
Totaal	23	100	158	100

In Noord Nederland en Noord-Holland is ongeveer de helft van de vrouwen geïnteresseerd in een lidmaatschap van een vissersvrouwenorganisatie, wanneer er een vissersvrouwenorganisatie zou bestaan. In de andere regio's is een minderheid geïnteresseerd.

Tabel 7.4 Aantal vrouwen dat lid zou willen worden van een vissersvrouwenorganisatie, per regio

Belangstelling lidmaatschap	Nee	Ja	Totaal
Noord Nederland	24	25	49
Noord-Holland	18	21	39
Urk	20	9	29
Zuid-Holland	33	13	46
Zeeland	12	9	21
Totaal	107	77	184

Vrouwelijke bestuurders

De meeste vrouwen, 60%, vinden niet dat er (meer) vrouwen in de besturen van de vissersorganisaties moeten komen. Vrouwelijke bestuursleden zijn nu een uitzondering. Als

redenen worden onder meer genoemd: de mannen die varen hebben ervaring, visserij is een mannenaangelegenheid, het is een mannenwereld, het wordt al prima geregeld, als je in het vak zit ben je meer betrokken, vrouwen vissen niet dus waarom zouden ze dan mee moeten beslissen, behalve als ze daadwerkelijk werkzaam zijn in de visserij, er zijn bijna geen vissersvrouwen, in deze branche werken bijna geen vrouwen dus waarom dan in een bestuur, als vrouwen zijn wij niet voldoende op de hoogte van het reilen en zeilen aan boord.

Meer dan één derde, namelijk 39%, vindt het wel een goed idee wanneer (meer) vrouwen in de besturen plaats zouden nemen. De redenen hiervoor zijn onder andere: vrouwen hebben er de tijd voor, vrouwen bekijken het toch weer van een andere kant, dat komt de betrokkenheid ten goede, dan hebben zij tenminste ook een stem, doordat het zo'n mannen gebeuren is, is het blikveld nogal beperkt, als echtgenoot weet je heel goed wat er speelt, dan komen andere issues aan bod zoals bijvoorbeeld vaartijden en sociale zekerheid. Sommigen hebben zowel ja (van de ene kant wel een goed idee) als nee (maar aan de andere kant toch een probleem) ingevuld.

Tabel 7.5 *Vrouwen en hun mening over de wenselijkheid van meer vrouwen in het bestuur van vissersorganisaties*

Meer vrouwen in bestuur gewenst	Aantal	Percentage
Nee	110	60,1
Ja	71	38,8
Beide	2	1,1
Totaal	183	100,0

Relatief meer vrouwen die voor het bedrijf werken, vinden het belangrijk dat er vrouwen in het bestuur van de vissersorganisaties zitten. Van de vrouwen die geen werk verrichten voor het bedrijf vindt 75% dat vrouwen niet in het bestuur van vissersorganisaties horen te zitten, terwijl van de vrouwen die 8 uur of meer per week werken voor het bedrijf, 51% deze mening is toegedaan.

Tabel 7.6 *Vrouwen en hun mening over de wenselijkheid van meer vrouwen in besturen van vissersorganisaties, naar aantal uren werkzaam in het bedrijf, in procenten*

Meer vrouwen in bestuur gewenst	Uren werkzaam voor bedrijf			totaal
	geen	0-8 uur	8 uur +	
Nee	75,0	62,3	51,0	60,2
Ja	25,0	36,0	49,0	38,7
Beide	0	1,8	0	1,1
Totaal	percentage	100	100	100
	aantallen	16	114	181

Friese vissersvrouw, geboren 1947, 2 kinderen

Als vissersvrouw ben ik veel alleen, maar ik heb wel veel vrijheid. Je hebt alle tijd om aandacht aan de kinderen te besteden. Nu ze volwassen zijn geworden werk ik zo nu en dan in de gezondheidszorg. Ik heb weer collega's en dat is fijn. Door zijn werk was mijn man veel minder betrokken bij de opvoeding van de kinderen. Maar als het thuis goed gaat, zo is zijn ervaring, dan kan hij op zee optimaal functioneren. Mijn man bemoeit zich niet met de financiën, daarom regel ik alle geldzaken. Dat is zo gegroeid. Sinds we getrouwd zijn doe ik de dagelijkse boekhouding van de firma. De accountant doet de rest. Dit levert mij een meewerkaftrek op en dat vind ik voldoende.

Eind jaren tachtig hadden we naar mijn idee over geïnvesteerd, dat was een akelige gewaarwording. Maar het heeft mij wakker geschud. Vanaf die tijd bemoei ik mij ook met het bedrijfsbeleid en volg ik het visserijbeleid. Dit doe ik niet in de laatste plaats vanwege mijn eigen gemoedsrust. Ik heb ervaren hoe kwetsbaar wij zijn en dat niets vanzelfsprekend is. We hebben er bewust voor gekozen om niet groter te worden. We zijn wel in allerlei moderne ontwikkelingen meegegaan. We zijn tevreden.

Op een gegeven moment overwogen mijn man en zijn compagnon ons tong en schol quotum te verkopen. Toen riep ik 'ho, wacht even'. Ik heb advies ingewonnen bij het ministerie, men adviseerde niet te verkopen als het financieel niet nodig was. Nu verhuren we zo af en toe ons quotum en dat is een aardige bijverdienste. Op dit moment leen ik de firma eigen geld tegen een goede rente. We hebben goede jaren en als het een keer wat minder is dan is dat ook geen ramp.

Mijn vader was ook visser, eerst nog op de Zuiderzee en later op het IJsselmeer. Hij heeft mij hier veel over verteld, vooral over de Zuiderzeevisserij. Nu vist mijn man in het najaar en voorjaar op het IJsselmeer op brasem en spiering en de rest van het jaar op garnalen op de Waddenzee. Hij kan makkelijk overschakelen van de ene op de andere visserij. Het IJsselmeerbeleid (de 'zoete kant') volg ik met heel veel belangstelling. Ik ga naar vergaderingen en als het er om spant ga ik ook naar de Tweede Kamer. Hoe mijn man de vis vangt interesseert mij niet echt, wat er om heen speelt des te meer! De 'zoute kant' is ook heel boeiend.

Onze zoon wordt visser. Hij heeft een SW5 diploma en lasdiploma's, eigen smid zijn vindt mijn man belangrijk. Onze dochter studeert rechten in Groningen. Deze zomer gaan we met het kottertje op vakantie naar de Waddeneilanden. We zijn niet groot, maar we vinden het fijn zo.

8. Belemmeringen

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt getracht eventuele belemmeringen op te sporen die vrouwen ervaren met betrekking tot werk in het bedrijf, werk buitenshuis en participatie in vrijwilligerswerk en visserijorganisaties. Iedere paragraaf begint met een inleiding waarin het onderwerp kort samengevat wordt door middel van de al eerder gepresenteerde gegevens. Iedere paragraaf wordt afgesloten met een korte samenvatting van de belemmeringen.

8.2 Werken voor het familiebedrijf en belemmeringen

Het overgrote deel van de vrouwen verricht werkzaamheden voor het bedrijf, namelijk 91%. In totaal werkt 30% van de vrouwen meer dan 8 uur per week voor het bedrijf. De meeste vrouwen, namelijk 86%, zijn geen mede-eigenaar van het bedrijf. De belangrijkste klussen die door de vrouwen worden gedaan zijn: de administratie, boekhouding, bedrijfs-was, proviand inkopen en het schoonmaken van het schip. De belangrijkste reden om voor het bedrijf te werken is interesse voor en plezier in het werk, de op één na belangrijkste reden is kostenbesparing. Uit de interviews bleek de wens tot betrokkenheid bij het bedrijf een belangrijk motief te zijn. Uit de interviews blijkt ook dat niet alle geïnterviewden betaald worden voor de verrichte werkzaamheden. In de gevallen dat men wel op de jaarrekening vermeld staat, vloeit de waarde van het werk direct 'in de grote pot'.

Mogelijke belemmeringen bij het werk voor het bedrijf

Op de vraag 'wilt u het aantal uren werk op het bedrijf veranderen?' is als volgt geantwoord: 188 vissersvrouwen willen het aantal uren niet veranderen, slechts 10 willen dit wel. Zeven vrouwen willen meer uren werken en 5 vrouwen willen liever minder uren werken.

Tabel 8.1 Aantal vrouwen dat meer of minder uren op bedrijf wil werken, en wat ze daarvoor nodig denken te hebben

Behoefte aan:	Liever meer uren	Liever minder uren
Opleiding, cursus	2	0
Steun gezin	1	3
Financiële middelen	0	2
Kinderopvang	1	0
Overigen a)	3	0

a) Bij 'overigen' wordt onder meer genoemd: ik zou de boekhouding willen doen, eigen bedrijf.

Dit lijkt een grote mate van tevredenheid over het aantal uren dat men werkzaam is voor het bedrijf uit te drukken. Deze vraag is nog een keer op een andere manier gesteld, namelijk in de vorm van een stelling: 'wanneer ik de kinderen gemakkelijker zou kunnen uitbesteden, dan zou ik wel meer voor het bedrijf willen werken'. De reactie op deze stelling komt in de volgende paragraaf aan de orde.

De zorg voor kinderen gecombineerd met werkzaamheden voor het familiebedrijf

De werkzaamheden voor het bedrijf zijn goed te combineren met de zorg voor kinderen, zeker vanaf het moment dat ze naar school gaan. Op de stelling 'vrouwen met kleine kinderen kunnen voor het bedrijf werken' reageerden de vrouwen als volgt:

Figuur 8.1 Meningen t.a.v. stelling: vissersvrouw met kleine kinderen kan voor bedrijf werken

Tussen de 63 en 81% van de vrouwen vindt dat een vissersvrouw met kleine kinderen voor het bedrijf kan werken. Er zijn meer vrouwen die vinden dat kinderen en werk voor het eigen bedrijf te combineren zijn, dan vrouwen die vinden dat kinderen en een baan buitenshuis te combineren zijn. Het gebrek aan kinderopvang in de meeste vissersdorpen op het platteland voor jongere kinderen kan een belemmering zijn taken of meer taken voor het bedrijf uit te voeren. Slechts 4% van de vrouwen met kinderen in die leeftijdscategorie maakt gebruik van professionele kinderopvang en ruim 73% van vrijwillige opvang via familie en vrienden. De meerderheid van deze groep werkt minder dan 8 uur voor het bedrijf en 12,5% helemaal niet. Een duidelijk meerderheid vindt overigens dat de overheid geen actievere rol zou moeten spelen bij het aanbieden van kinderopvang, de overige 28,6% vindt dat echter wel. Tussen 13,4 en 26% zou echter graag meer werkzaamheden voor het bedrijf verrichten, wanneer ze de kinderen gemakkelijker zouden kunnen uitbesteden. Dit is dus een groter percentage dan de eerder genoemde 2,5%. De meerderheid (58%) wil niet meer uren voor het bedrijf werken wanneer de kinderen gemakkelijker uitbesteed zouden kunnen worden.

Figuur 8.2a *Meningen t.a.v. stelling: Wanneer ik de kinderen gemakkelijker zou kunnen uitbesteden, dan zou ik wel meer voor het bedrijf willen werken*

Wanneer we bovenstaande stelling 'Wanneer ik de kinderen gemakkelijker zou kunnen uitbesteden, dan zou ik wel meer voor het bedrijf willen werken' alleen aan vrouwen met kinderen geboren in 1993 of later voorleggen, verandert het beeld iets. Dan zou een groter aantal vrouwen met kleine kinderen meer werk voor het bedrijf willen verrichten, namelijk tussen de 19,5 en 32%.

Figuur 8.2b *Meningen t.a.v. stelling: Wanneer ik de kinderen gemakkelijker zou kunnen uitbesteden, dan zou ik wel meer voor het bedrijf willen werken (alleen de antwoorden van vrouwen met kinderen geboren in 1993 of later)*

Wie werken er voor het familiebedrijf en wie niet?

Er bleek geen relatie met leeftijd, regio, huwelijkse staat, afkomst en de hoeveelheid tijd dat men werkt voor het bedrijf. Ook blijkt dat geloofsovertuiging nauwelijks iets uit maakt voor de hoeveelheid tijd besteed aan werkzaamheden voor het bedrijf; wel is gebleken dat

vrouwen naarmate ze meer kinderen hebben minder uren voor het bedrijf werken; en dat vrouwen die mede-eigenaar zijn gemiddeld meer uren voor het bedrijf werken. Opvallend is ook dat de echtgenotes van garnalenvissers en de echtgenotes van vissers die gemengd vissen, in verhouding meer uren per week werkzaam zijn voor het bedrijf dan de echtgenotes van plat- en rondvisvissers.

Uit de enquête blijkt dus dat vrouwen van alle leeftijden werkzaamheden verrichten. Uit de interviews kwam naar voren dat vrouwen wel eerst het vertrouwen van hun schoonouders moeten verwerven om de boekhouding en administratie over te kunnen nemen. In het begin van een vissershuwelijk blijkt vaak de schoonvader of schoonmoeder van de visservrouw deze taken uit te voeren.

Meedenken/beslissen in het familiebedrijf

Een meerderheid, namelijk 60% van de vrouwen denkt of beslist mee over de bedrijfsvoering. Slechts 3,5% van de vrouwen zou graag meer dan ze nu al doen willen meedenken en/of meer willen meebeslissen over de bedrijfsvoering.

Cursussen

Om voor het bedrijf te kunnen werken, hebben veel vrouwen een cursus gevolgd. Zij hebben met name computercursussen (24%) en boekhoudcursussen (16%) gevolgd. De meerderheid, bijna 60%, zou graag zien dat de overheid een actievere rol zou spelen bij het aanbieden van bedrijfscursussen. Eveneens een meerderheid, namelijk 67%, zou graag zien dat de vissersorganisaties een actievere rol zouden spelen bij het aanbieden van bedrijfscursussen. Dit wijst erop dat er behoefte is aan meer bedrijfsgerichte cursussen.

Aan boord werken

Maar weinig vrouwen werken mee op het schip. De meeste vissersvrouwen vinden dat voor vrouwen de omstandigheden aan boord van een schip erg zwaar, of zelfs te zwaar zijn. Sommige vrouwen menen dat vrouwen wel visser kunnen worden. Anderen dachten dat schipper of kok mogelijk zou kunnen zijn. Het werk op een garnalenschip wordt door sommigen ook als mogelijk beschouwd voor vrouwen. Naast fysieke belemmeringen, wordt de heersende 'mannencultuur' als belemmerend ervaren. De geënquêteerde en geïnterviewde vissersvrouwen wekten overigens niet de indruk te popelen om aan boord te gaan.

Samenvatting belemmeringen ten aanzien van werk voor het bedrijf

Omdat vrouwen in hoge mate participeren in het werk van het bedrijf, lijken hier weinig belemmeringen te zijn. Ook geeft de grote meerderheid aan niet meer of minder uren te willen werken voor het bedrijf. Ook meer/minder meebeslissen leeft niet erg onder de geënquêteerden. Werk voor het bedrijf is vrij goed te combineren met zorg voor de kinderen. Toch stelt tussen de 20 en 30% van de vrouwen met kleine kinderen dat zij wel graag meer voor het bedrijf willen werken als ze de kinderen makkelijker kunnen uitbesteden. Al met

al lijkt er een hoge mate van tevredenheid te zijn met het werken voor het bedrijf. Toch kan er hier iets vermeld worden over belemmeringen ten aanzien van type werkzaamheden, namelijk werk aan boord van het schip en de toegang tot taken die (nog) door de schoonfamilie van de (jonge) vissersvrouw gedaan worden. Dit laatste heeft te maken met de cyclus waarin familiebedrijven zich bevinden. Dit kan dus 'vanzelf' goed komen. Het eerste, namelijk werk aan boord, heeft te maken met een aantal factoren. Ten eerste het gebrek aan visserijopleiding onder vrouwen, waardoor de vraag over de toegang voor meisjes op visserij scholen ter discussie gesteld kan worden. Ten tweede de heersende 'mannencultuur', ten derde de 'mogelijke zwaarte van het werk' en tenslotte is niet duidelijk of vrouwen/meisjes wel aan boord willen werken. Er is duidelijk een grotere behoefte aan bedrijfscursussen. Met andere woorden gebrek aan bepaalde vormen van kennis wordt als belemmerend ervaren.

8.3 Buitenshuis werken en belemmeringen

Ongeveer een kwart van de vrouwen werkt buitenshuis (dat wil zeggen dat zij betaald werk verrichten, anders dan voor het eigen bedrijf). Als belangrijkste reden om buitenshuis te werken wordt genoemd 'contacten met andere mensen onderhouden'. Redenen die ook vaak genoemd worden zijn 'zelf een inkomen verdienen', 'voor de afwisseling', en 'eigen talenten gebruiken'. Slechts 4% van de vrouwen geeft als belangrijkste reden op 'een bijdrage aan het gezinsinkomen leveren'. Opvallend is dat vrouwen van eigenaren met een schip kleiner dan een eurokotter (het grootste schip binnen het bedrijf is kleiner dan een eurokotter) vaker buitenshuis werken dan vrouwen van eigenaren met een schip groter dan een eurokotter (het grootste schip binnen het bedrijf is groter dan een eurokotter). Dit lijkt erop te wijzen dat financiën toch wel een rol spelen, ook al geven veel vrouwen aan dat dit voor hen niet de belangrijkste reden is. Ook is gevraagd hoe belangrijk het inkomen van de vrouw is voor het totale gezinsinkomen. Voor 7% van de vrouwen van eigenaren met een schip kleiner dan een eurokotter, is het inkomen van de vrouw erg belangrijk, en voor 11% deels belangrijk. Voor geen van de vrouwen van eigenaren met een schip groter dan een eurokotter, is het inkomen van de vrouw erg belangrijk en voor 3% van hen is het deels belangrijk.

Buitenshuis werken en kinderen

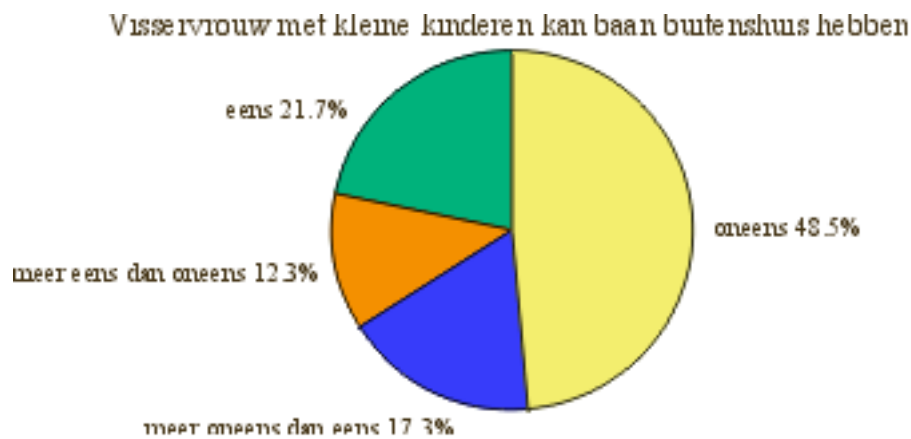
Er is een duidelijk (negatief) verband tussen het aantal kinderen in het gezin en het aantal uren dat de vrouwen buitenshuis werken. Meer kinderen leidt ertoe dat vrouwen minder uren per week buitenshuis werken. Van de vrouwen met kleine kinderen (de jongste is in 1993 of later geboren) maakt 20% geen gebruik van kinderopvang, 73% maakt gebruik van vrijwillige opvang, bijvoorbeeld door familie, vrienden of burens, 3% maakt gebruik van zowel vrijwillige als professionele opvang, en 4% maakt gebruik van uitsluitend professionele opvang. Minder dan 1% van de vrouwen schakelt professionele kinderopvang in om meer dan 8 uur per week buitenshuis te kunnen werken. Van de vrouwen zouden er 21 (10%) graag meer uren buitenshuis werken. Op de vraag wat er aan kan bijdragen om dit mogelijk te maken, werd als volgt geantwoord (tabel 8.2).

Tabel 8.2 Wat heeft u nodig om meer uren buitenshuis te werken

	Aantal keren genoemd
Opleiding, cursus	5
Steun gezin	6
Steun omgeving	3
Kinderopvang	10
Overigen a)	6

a) Onder 'overigen' wordt onder meer verstaan: geschikte baan, kinderen ouder.

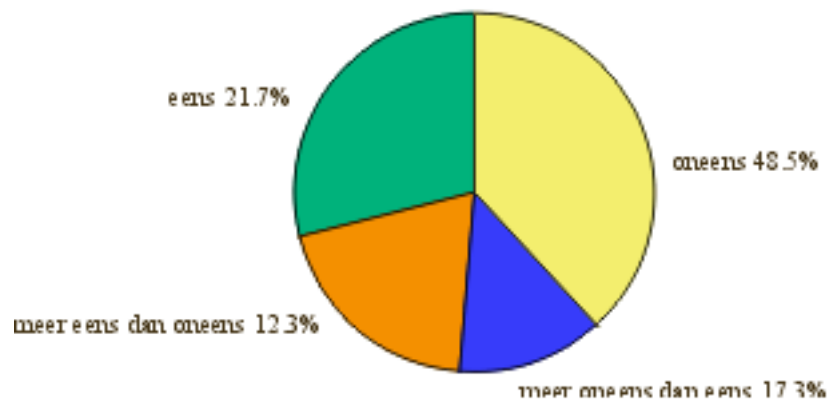
Met de stelling 'vissersvrouwen met kleine kinderen kunnen best een baan buitenshuis hebben' is een derde het eens of meer eens dan oneens. Iets minder dan de helft, dat wil zeggen 48,5% van de vrouwen vindt dat een baan buitenshuis en kinderen voor een vissersvrouw niet te combineren zijn.

Figuur 8.3a Meninge n t.a.v. stelling: vissersvrouw met kleine kinderen kan baan buitenshuis hebben

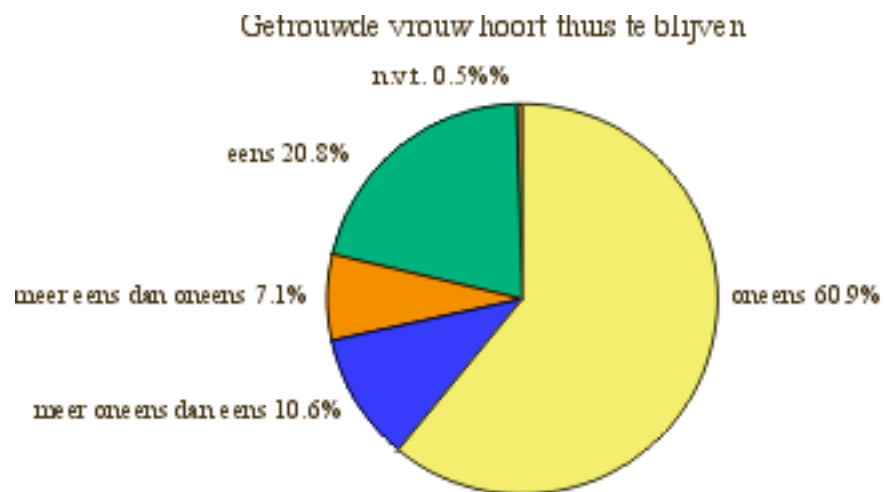
Wanneer deze stelling aan vrouwen met kleine kinderen voorgelegd wordt, verschuift het beeld. Dan vindt tussen de 30 en 50% dat vrouwen met kleine kinderen een baan buitenshuis kunnen combineren met kleine kinderen.

Visservrouw met kleine kinderen kan baan buitenshuis hebben

Figuur 8.3b Meninge n t.a.v. stelling: vissersvrouw met kleine kinderen kan baan buitenshuis hebben (alleen de antwoorden van vrouwen met kinderen geboren in 1993 of later)

De meerderheid van de ondervraagden vindt niet dat getrouwde vrouwen thuis 'horen' te blijven. Ook was de meerderheid niet bang voor geroddel in het dorp als een vrouw buitenshuis werkt, slechts 6,5% dacht dat er wel 'gepraat' zou worden wanneer een vrouw buitenshuis werkt. Om na te gaan wat de heersende opvatting is over getrouwde vrouwen en buitenshuis werken, werd de mening hierover via de stelling 'een getrouwde vrouw hoort thuis te blijven' getoetst (figuur 8.4).

Figuur 8.4 Meninge n t.a.v. stelling: een getrouwde vrouw hoort thuis te blijven

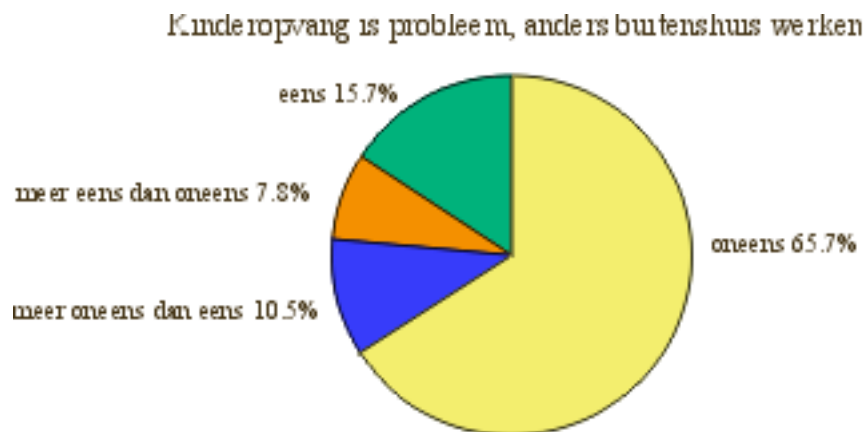
Het thuis blijven door vrouwen heeft waarschijnlijk dus vooral te maken met het beschikbaar zijn voor de kinderen. Op de stelling 'kinderopvang is een probleem, anders zou ik wel buitenshuis willen werken' werd als volgt gereageerd: tussen de 10 en 17% van de vrouwen is het met deze stelling eens, zij zouden buitenshuis willen werken wanneer er betere voorzieningen waren voor kinderopvang. Het grootste deel van de vrouwen, bijna

70%, is het oneens met deze stelling. Problemen met kinderopvang vormen voor hen geen belangrijke reden om niet buitenshuis te werken. Deze stelling is echter aan alle vrouwen voorgelegd, en niet specifiek aan vrouwen met kleine kinderen. Er zijn 97 vrouwen (ongeveer 50%) met kinderen die geboren zijn in 1993 of later.

Figuur 8.5a *Meningen t.a.v. stelling: kinderopvang is een probleem, anders zou ik wel buitenshuis willen werken*

Wanneer deze stelling alleen aan vrouwen met kleine kinderen voorgelegd wordt, verschuift het beeld opnieuw iets. Dan vindt tussen de 16 en 24% van de vrouwen met kleine kinderen dat (het gebrek aan) kinderopvang een probleem vormt bij het buitenshuis werken.

Figuur 8.5b *Meningen t.a.v. stelling: kinderopvang is een probleem, anders zou ik wel buitenshuis willen werken (alleen de antwoorden van vrouwen met kinderen geboren in 1993 of later)*

Met de stelling 'mijn man zou het vervelend vinden als ik buitenshuis zou werken' is bijna een derde van de vrouwen het eens. Bijna de helft van de vrouwen, namelijk 47,7%, is het oneens met de stelling. Ook de ideeën van de echtgenoot over het buitenshuis werken van de vissersvrouw spelen een rol:

Figuur 8.6 Meningen t.a.v. stelling: Mijn man zou het vervelend vinden als ik buitenshuis zou werken

Samenvatting belemmeringen buitenshuis werken

Kinderopvang is vooral gebaseerd op het familie- en vriendennetwerk. Een deel van de vrouwen ervaart het gebrek aan professionele kinderopvang als belemmerend. Men kan zich afvragen of in de toekomst de moeders/ouders van nu net zo beschikbaar voor hun kleinkinderen zullen zijn als nu het geval is bij hun eigen ouders. Het idee dat getrouwde (vissers)vrouwen er moeten zijn voor de kinderen werkt belemmerend voor het buitenshuis werken. Wanneer vrouwen zelf achter dit idee staan wordt dit niet als belemmerend ervaren.

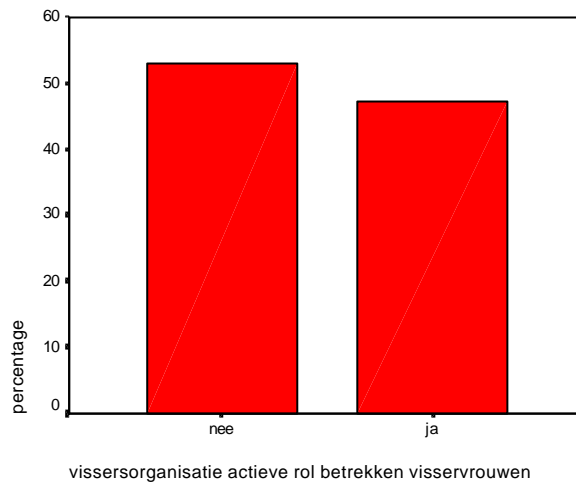
8.4 Belemmeringen vrijwilligerswerk

De meerderheid van de vrouwen doet vrijwilligerswerk, namelijk 52%. Velen leveren hun bijdragen aan de school, de kerk, ouderenwerk, of sport-, jeugd- of muziekverenigingen. We kunnen er waarschijnlijk vanuit gaan dat vrouwen wanneer zij dit willen zich makkelijk kunnen integreren in het vrijwilligerswerk en daarmee ook in het dorpsleven.

8.5 Belemmeringen en visserijorganisaties

Er zijn erg weinig vrouwen die de vergaderingen van de visserijorganisaties bijwonen: 2% van de vrouwen gaat vaak naar de vergaderingen en 83% gaat nooit. Dit terwijl de meeste

vrouwen, 87%, wel geïnteresseerd zijn in visserijbeleid. Dit bleek onder andere ook uit (negatieve) opmerkingen over het visserijbeleid, die sommige vissersvrouwen bij de schriftelijke enquête voegden. Op de vraag of er meer vrouwen in het bestuur van visserijorganisaties zouden moeten plaatsnemen, reageerden 39% met ja. Wanneer er een aparte vissersvrouwenorganisatie opgericht zou worden, dan zou 42% van de geënquêteerden daar lid van worden. Een kleine meerderheid, 53%, vindt niet dat de vissersorganisaties een actievere rol moeten spelen bij het betrekken van vrouwen bij hun organisatie. 47% meent dat de organisatie wel actiever vrouwen zouden moeten betrekken ¹.

Figuur 8.7 Zouden de visserijorganisaties een actieve rol moeten spelen bij het betrekken van vissersvrouwen bij de organisatie

Figuur 8.8 Meninge n t.a.v. stelling: wanneer meer vrouwen naar de vergaderingen van vissersorganisaties zouden gaan, dan zou ik ook vaker gaan

¹ De Nederlandse Vissersbond nodigt soms vrouwen uit voor vergaderingen, maar weinig vrouwen geven gehoor aan de uitnodiging. Verder heeft de Vissersbond regelmatig telefonisch contact met vissersvrouwen, dit gaat vooral over financiële transacties, zoals huur en verhuur van quota.

Ongeveer de helft van de vrouwen is het hier niet mee eens. Bijna een kwart van de vrouwen is het er echter wel mee eens. En 14% is het hier meer mee eens dan oneens.

Figuur 8.9 *Meningen t.a.v. stelling: de visserij is een mannenwereld, waar vrouwen geen of weinig kansen krijgen*

De meerderheid, 51%, is het hier mee eens. Nog eens bijna een kwart van de vrouwen, 23%, is het met deze stelling meer eens dan oneens.

Samenvatting belemmeringen toegang visserijorganisaties

Er worden duidelijk belemmeringen ervaren bij het bezoek aan visserijvergaderingen en bij deelname aan bestuurlijke activiteiten voor visserijorganisaties. Er heerst op dit terrein een 'mannencultuur'. Een andere verklaring is dat vissersorganisaties zich vooral richten op eigenaren en daardoor vooral bezocht worden door eigenaren van kotters. Vrouwen zijn meestal geen eigenaar (dit geldt ook voor opvarenden die ook niet erg vertegenwoordigd zijn op vergaderingen). Een andere (mogelijke) belemmering is de afwezigheid van een vissersvrouwenorganisatie.

9. Conclusies en aanbevelingen

9.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt getracht de vier onderzoeksvragen te beantwoorden. De vier vragen luiden als volgt:

- welke rol, positie, en ambitie hebben Nederlandse vissersvrouwen;
- welke factoren beïnvloeden deze rollen, posities en ambities;
- hoe kunnen rol en positie, indien gewenst, verbeterd worden;
- welke beleidsmaatregelen kunnen getroffen worden om belemmeringen op te heffen?

9.2 Welke rol, positie, en ambitie hebben Nederlandse vissersvrouwen en welke factoren beïnvloeden deze rollen, posities en ambities?

Rol

Onder 'rol' worden de taken en verantwoordelijkheden van vissersvrouwen gerekend. Vissersvrouwen hebben vooral zorgtaken en specifieke familiebedrijfstakingen. Een kwart heeft een baan buiten het familiebedrijf en de helft van de vissersvrouwen is actief in het vrijwilligerswerk.

Vissersvrouwen hebben belangrijke taken en verantwoordelijkheden binnen het gezin. De vissersvrouw is de spil van het gezin, zij zorgt voor de kinderen en het verdere reilen en zeilen van het huishouden, waaronder het beheer van de financiën. Voor de vissersvrouw zijn deze taken zwaarder dan voor een 'gewone' huisvrouw omdat de echtgenoot en vader van het gezin (gemiddeld) 4 of 5 dagen en nachten per week afwezig is.

Binnen het familiebedrijf vervult 91% van de vissersvrouwen één of meer taken. Dertig procent besteedt hier meer dan 8 uur aan. Het zijn bijna altijd taken aan de wal, of op het schip als het in de haven ligt. Slechts één geënquêteerde werkt als visser, en vijf vissersvrouwen vallen wel eens in als er een tekort aan bemanning is.

Uit de interviews blijkt dat het werk van vissersvrouwen niet altijd, maar soms wel, vermeld wordt op de jaarrekening (zie verder bij 'positie'). De accountant lijkt dit te bepalen, hij of zij redeneert dan vanuit het perspectief van de bedrijfsbelangen. De waarde van de arbeid van vissersvrouwen blijkt meestal indirect, namelijk door middel van kostenbesparing voor het bedrijf. De meeste vissersvrouwen hebben plezier in het werk en vinden het belangrijk betrokken te zijn bij het familiebedrijf. Het familiebedrijf en de visserij bepalen een belangrijk deel van hun leven, dit is de meest bepalende factor waardoor vrouwen zo betrokken willen zijn.

Meer dan 25% van de vissersvrouwen heeft een baan buitenshuis. Contacten met anderen en zelf een inkomen hebben, zijn de belangrijkste redenen om buitenshuis te werken. Thuis zijn voor de kinderen wordt het vaakst genoemd als reden om niet buitenshuis te

werken. Er wordt door werkende moeders weinig gebruikgemaakt van professionele kinderopvang. Er zijn weinig kinderopvangmogelijkheden in de regio en vissersvrouwen beschikken over oppasmogelijkheden binnen de familie- en vriendenkring. Veel vissersvrouwen vinden tijd om vrijwilligerswerk te doen, wat hen integreert in de dorpsgemeenschap.

Positie

Veertien procent van de vrouwen is mede-eigenaar van het bedrijf. Zestig procent van de vrouwen denkt mee of beslist mee over de bedrijfsvoering. De positie van vrouwen binnen het familiebedrijf is vooral als informeel te omschrijven. Om dit verder te controleren is een kleine extra steekproef gedaan. Tien willekeurige jaarrekeningen van visserijbedrijven zijn gecheckt op posten gewijd aan vrouwenarbeid of andere participatie binnen het bedrijf. Accountantskosten worden altijd opgevoerd, maar kosten aan meewerkende echtgenoten zijn als zodanig moeilijk te herkennen. In 4 van de 10 gevallen was geen spoor van vrouwenarbeid te ontdekken. Een keer werd een wasvergoeding genoemd, maar tussen haakjes. Een maal werden schoonmaakkosten opgevoerd. Een keer was een ziektekostenverzekering ten name van de echtgenote (of moeder?) van de firmant opgevoerd. Eenmaal werd er rente aan een echtgenote uitgekeerd vanwege een lening. En bij twee bedrijven hadden in totaal drie vrouwen een aandeel in de winst en eigen vermogen in het bedrijf.

Misschien wordt de arbeid van echtgenotes geboekt onder de posten 'overige personeelskosten' of 'algemene administratiekosten'. In ieder geval lijkt de arbeidsinzet van echtgenotes in de meeste gevallen informeel geregeld en daardoor officieel onzichtbaar te zijn. De positie van vrouwen met eigen vermogen in het bedrijf (uitkering rente) of vrouwelijke aandeelhouders/medefirmanten/vennoten (uitkering winstpercentage) is wel formeel geregeld. Vrouwen werden waarschijnlijk vooral via vererving (weduwen) aandeelhouder/mede-eigenaar. Dit is bij modernere bedrijfsvormen bijvoorbeeld bij BV's in plaats van de vroeger veel voorkomende eenmansbedrijfsvorm, niet meer vanzelfsprekend. Dit zou kunnen betekenen dat het percentage vrouwen die medevenoot zijn (nu 14%), af zal nemen in de toekomst.

De minimale waarde van de inzet van echtgenotes van visserseigenaren is als volgt geschat: er zijn 300 bedrijven; 60% van de echtgenotes werkt 1-8 uur, stel gemiddeld 4 uur, totaal $180 \times 4 = 720$ uur per week; 30% werkt 8-40 uur, gemiddeld 20 uur, totaal $90 \times 20 = 1.800$ uur per week. In totaal gaat het dus om 2.520 arbeidsuren per week gedeeld door 1fte van 38 uur, dat zijn 66,3 voltijdbanen. Waarde tegen minimumloon van $f 2.376,40 \times 13$ maanden $\times 66,3 = f 2.048.219,-$ (werkende firmanten ontvangen gewaardeerd loon/of besommingdeel en winstaandeel). De sector zou volgens deze aannames dus ruim 2 miljoen gulden per jaar moeten betalen wanneer zij de door vissersvrouwen verrichte arbeid zou laten doen door externen.

Vissersvrouwen zijn niet georganiseerd in een eigen organisatie en hebben nauwelijks toegang tot (zee)visserijorganisaties, niet als lid of als representant van het bedrijf en ook niet als bestuurslid. Hun positie op dit terrein is als zwak te omschrijven.

De verklarende factoren voor de zwakke positie van vrouwen binnen organisaties en de informele positie van vrouwen binnen het bedrijf moeten gezocht worden in het voortduren van 'traditionele man/vrouw rollen en verhoudingen' in deze sector. Tot voor enkele

decennia geleden werkten Nederlandse getrouwde vrouwen niet vaak buitenshuis, zij hadden vooral de zorgtaken op zich genomen. Nederland is altijd rijk aan familiebedrijven geweest (winkels, bakkerijen, boerenbedrijven enzovoort), waarin de vrouw een belangrijke, maar vaak niet officiële rol, vervulde. In de statistieken ontbrak vrouwenarbeid vaak, omdat dit werk 'onzichtbaar' was. Deze situatie duurt voort in de visserij en ook, maar in mindere mate, bij bijvoorbeeld boerenbedrijven.

Ambities

De meeste vissersvrouwen maken de indruk tevreden te zijn met hun bestaan. De meeste (geïnterviewde) vrouwen zijn bescheiden en benadrukken dat ze het niet erg vinden niet betaald te worden voor hun werk voor het familiebedrijf en als de betaling indirect is maakt hen dat ook niet uit. Vrouwen hebben, vooral bij de kleinere bedrijven, belang bij een kostenbesparing binnen het bedrijf. Voor vrouwen van grotere bedrijven lijkt wat extra persoonlijk inkomen (financieel) niet zo belangrijk te zijn. De veel voorkomende informele positie van vissersvrouwen binnen het bedrijf lijkt hen ogenschijnlijk ook niet te storen. De ambitie van de meeste vissersvrouwen is actief betrokken te zijn bij het familiebedrijf, zij ambiëren meer dan alleen zorgtaken. Een kleine groep, naast de groep die al werk heeft, ambieert betaald werk buiten het familiebedrijf.

Vrouwen hebben verder vooral ambities hun kennis te vergroten. Met name computervaardigheden op het gebied van boekhouden en administratie en kennis over visserijbeleid wordt genoemd. Een andere opvallende ambitie van een belangrijk deel van de vissersvrouwen is het meer betrokken willen worden bij visserijorganisaties. Zij lijken de heersende 'mannencultuur' te willen doorbreken. Een belangrijk deel van de vissersvrouwen heeft belangstelling voor een vissersvrouwenorganisatie.

9.3 Hoe kunnen rol en positie, indien gewenst, verbeterd worden en welke beleidsmaatregelen kunnen getroffen worden om belemmeringen op te heffen?

Vissersvrouwen slagen er in grote getale in actief betrokken te zijn binnen het familiebedrijf. Meer dan 90% van de vrouwen heeft naast zorgtaken ook een rol in het bedrijf. Door het vergroten van (bedrijfs)kennis kunnen deze rollen verbeterd worden. De weg wijzen naar bestaande cursussen (MKB bijvoorbeeld) en/of het organiseren van cursussen zou hiervoor een beleidsmaatregel kunnen zijn. Gesignaleerd is dat vissersvrouwen bijna geen toegang hebben tot werkzaamheden op de vloot en hier ook geen ambitie voor tonen. Status en positie van vrouwen binnen het bedrijf kunnen verbeterd worden door meer kennis over posities van meewerkende echtgenotes, geredeneerd vanuit het belang van de vrouw en (niet alleen) van het bedrijf. Voorlichting hieromtrent zou een eerste beleidsmaatregel kunnen zijn. Vrouwen bouwen voor kinderopvang vooral op familienetwerken. Hoe sterk deze netwerken in de toekomst zullen zijn is onzeker. Professionele kinderopvang lijkt onvoldoende aanwezig in de regio's. Vooral voor vrouwen die buiten het familiebedrijf willen werken is professionele kinderopvang van belang. De oprichting van crèches en dergelijke zou gestimuleerd kunnen worden.

Vrouwen die werk zoeken zouden zich moeten laten registreren als werkzoekenden, alleen al om informatie te krijgen over en toegang te krijgen tot cursussen, scholing en banen. De toegang van vrouwen tot visserijorganisaties zou vergroot moeten worden. Vrouwen zouden expliciet uitgenodigd kunnen worden voor vergaderingen. Om vrouwen in de gelegenheid te stellen bestuursfuncties te bekleden, kunnen zogenaamde kadercursussen georganiseerd worden. Kennis over visserijbeleid en specifieke visserijbedrijfskennis kan wellicht ook via visserijorganisaties doorgegeven worden.

De oprichting van een vissersvrouwenorganisatie kan gestimuleerd worden, zodat er een vissersvrouwennetwerk ontstaat. Bestaande netwerken zoals de plattelandsvrouwenorganisatie of al bestaande buitenlandse organisaties kunnen wellicht de knowhow hiervoor verschaffen. Verder kan de informatietechnologie, e-mail en internet, hierbij een handje helpen.

Naar aanleiding van het onderzoek kunnen een aantal aanbevelingen geformuleerd worden, die deels door de vrouwen zelf opgepakt kunnen worden, en deels door de visserijorganisaties, lokale overheid of nationale overheid.

- Voorlichting over mogelijke juridische, fiscale en financiële regelingen voor een meewerkende echtgenote binnen het familiebedrijf.
- Cursussen organiseren dan wel voorlichting geven over bestaande cursussen. Relevante cursussen zijn: computercursussen boekhouden, administratie, tekstverwerken en internet; management- en andere bedrijfscursussen. Verder kadercursussen voor bestuursfuncties en cursussen visserijbeleid
- Kinderopvangmogelijkheden verruimen.
- Steun bij het opzetten van een vereniging voor vissersvrouwen.
- Vissersvrouwen uitnodigen voor visserijvergaderingen en bijeenkomsten.
- Bestuursfuncties openstellen voor vrouwen binnen visserijoverlegorganen en actief recruterende van vrouwen voor deze functies.

De opdrachtgever van dit onderzoek, de directie Visserij van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, bevelen we aan vissersvrouwen te steunen bij het opzetten van een vissersvrouwennetwerk

9.4 Nieuwe onderzoeksvragen

Onderzoek levert antwoorden op vragen op en vult zo leemtes in kennis. Ook wordt duidelijk wat men nog niet weet. Afgerond onderzoek roept dan ook vaak nieuwe onderzoeksvragen op. Hieronder worden drie nieuwe onderzoeksvragen geformuleerd.

- Zijn jonge vrouwen/meisjes (dus niet persé vissersvrouwen of vissersdochters) geïnteresseerd in een baan op de vloot en/of een opleiding op een visserijschool? Hoe kan indien gewenst de toegang voor jonge vrouwen tot visserijscholen en de vloot vergroot worden?
- Hoe zijn de eigendomsverhoudingen binnen de visserij nu georganiseerd, wat zijn de juridische constructies, en welke gevolgen heeft dit voor de echtgenotes?
- Welke rol, positie en ambitie hebben echtgenotes van opvarenden?

Literatuur

Loeffen, G.M.J., *Boerinnen en tuindersvrouwen in Nederland*. Publicatie 2.168. LEI, 1984.

Nadel-Klein, Jane and Dona Lee Davis (eds), *To work and to weep, women in fishing economies*. ISER books, 1988.

Overbeek, G., S. Efstratoglou, M. Haugen en E. Saraceno, *Labour situation and strategies of farm women in diversified rural areas of Europe. CAP studies*. EC project CT 94-2414. LEI-DLO, AUA, CRR, CRES, 1998.

Spierings, C., *Rol en positie van vrouwen in de aanvoervisserij. Beknopte kwalitatieve terreinverkenning*. LEI-DLO, 1998.

Tweede Kamer der Staten-Generaal, *LNV-Emancipatiebeleid tot 2000*. Tweede Kamer, vergaderjaar 1995-1996, 24 795, nr. 1-2.

Wijk, M.O. van, C. de Ruijter, M.H. Smit en C. Taal, *Visserij in Cijfers 1998*. LEI, 1999.

Bijlage 1 Begeleidingscommissie

Een commissie heeft het onderzoek begeleid.

Dit bestaat uit de volgende leden:

- De heer ing. J.K. Nooitgedagt, Nederlandse Vissersbond, Emmeloord
- Mevrouw drs. E.E.F. Janssens, Graafjansdijk B 94a, 4554 LA te Westdorpe
- Mevrouw drs. A. Vrolijk, postbus 54, 1970 AB te IJmuiden
- De heer dr. ing. C.J.A. Barel, Ministerie LNV, directie Visserij, Den Haag

Bijlage 2 Enquête

Appendix 1: Vragenlijst: rol, positie en ambitie van vissersvrouwen

Algemene gegevens

1. Wat is uw geboortejaar? 19.....
2. Wat is de hoogste opleiding die u heeft gevolgd? Basisonderwijs
 LBO/MAVO/(M)ULO
 MBO/HAVO/VWO/MMS/HBS
 HBO/WO
 Anders, namelijk
3. Bent u opgegroeid als dochter van een visser? Nee
 Ja
4. Wat is uw huidige woonplaats?
5. Hebt u in uw jeugd in uw huidige woonplaats gewoond? Nee
 Ja
6. Wat is uw geloofsovertuiging?
7. Wat is uw burgerlijke staat? Gehuwd
 Weduwe
 Samenwonend ➤ **Ga naar vraag 9**
 Anders, namelijk
8. Op welke voorwaarde bent u getrouwd? Getrouwd in gemeenschap van goederen
 Getrouwd op huwelijkse voorwaarden

Kind en zorg

9. Heeft u kinderen? Zo ja, hoeveel? Nee ➤ **Ga naar vraag 13**
 Ja, kinderen

10. Hoeveel zonen en dochters heeft u?

aantal zonen
aantal dochters

- Is uw jongste kind in 1993 of later geboren
- Is uw jongste kind in 1986 of later geboren
- Is uw jongste kind voor 1986 geboren

Ga naar vraag 11
 Ga naar vraag 12
 Ga naar vraag 13

11. Maakt u gebruik of heeft u onlangs gebruik gemaakt van (professionele) kinderopvang?

- Nee
- Ja

12. Zijn er mensen die regelmatig vrijwillig voor uw kinderen zorgen? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- Nee
- Ja, echtgenoot
- Ja, andere kinderen
- Ja, familieleden/vrienden/buren
- Ja, namelijk.....

13. Hoeveel uur per week besteedt u gewoonlijk aan huishoudelijke en verzorgende taken?

- Minder dan 8 uur
- 8-15 uur
- 16-23 uur
- 24-31 uur
- 32-39 uur
- 40 uur of meer

14. Hoeveel uur per week besteedt uw man gewoonlijk aan huishoudelijke en verzorgende taken?

- Minder dan 8 uur
- Meer dan 8 uur

Bedrijfsgegevens

15. Heeft u een visserij-opleiding gevolgd?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- Nee
- Ja, S 7
- Ja, SW 6
- Ja, SW 5
- Ja, SW 4
- Ja, namelijk

16. Heeft u één of meer cursussen gevolgd die van belang zijn voor het bedrijf, anders dan de visserij-opleiding?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- Nee
- Ja, boekhoudcursus
- Ja, computercursus
- Ja, visverwerking
- Ja, groot vaarbewijs
- Ja, radiocomm./marifoon
- Ja, namelijk

17. Met welk type schip vist het bedrijf?
(graag aantallen erbij zetten)
- Kleiner dan eurokotter (minder dan 300 pk), aantal
 - Eurokotter (300 pk), aantal
 - Groter dan eurokotter (meer dan 300 pk), aantal
18. Welke leden van de familie vissen er voor het bedrijf?
(meerdere antwoorden mogelijk)
- Echtgenoot
 - Broer(s)/Zwager(s)
 - Vader/Schoonvader
 - Zoon(s)
 - Ikzelf
 - Anderen,
19. Welke leden van de familie doen er werk voor het bedrijf aan de wal? (meerdere antwoorden mogelijk)
- Vader/Schoonvader
 - Moeder/Schoonmoeder
 - Ikzelf
 - Overige familieleden
 - Niemand
 - Anders, namelijk
20. Hoeveel mensen in totaal zijn eigenaar van dit (deze) schip (schepen)?
- 1
 - 2
 - 3-4
 - meer dan 5
21. Wie is (zijn) de eigenaar van dit schip (schepen)?
(meerdere antwoorden mogelijk)
- Echtgenoot
 - Broer(s), Zwager(s)
 - Vader/Schoonvader
 - Moeder/Schoonmoeder
 - Zoon(s)
 - Ikzelf
 - Anderen,
22. Is het bedrijf (kantoor) aan huis gevestigd?
- Nee
 - Ja ~~☞~~ **Ga naar vraag 24**
23. Zo niet, op hoeveel kilometer afstand van het woonhuis staat het bedrijf (kantoor)?
- kilometer
24. Wat is de belangrijkste type vis voor het bedrijf?
- Platvis
 - Rondvis
 - Garnalen
 - Gemengd

25. Doet u één of meer van de volgende werkzaamheden voor het familiebedrijf?

(meerdere antwoorden mogelijk)

Geen werkzaamheden ➡ **Ga dan naar vraag 28**

- Bijhouden administratie
- Boekhouding
- Inkopen proviand
- Schoonmaken schip
- Bedrijfswas
- Netten maken
- Telefonische bestellingen
- Vissen aan boord
- Invallen aan boord
- Visverwerking
- Overig, namelijk

26. Hoeveel tijd besteedt u gemiddeld per week aan werkzaamheden voor het familiebedrijf?

- Minder dan 8 uur
- 8-15 uur
- 16-23 uur
- 24-31 uur
- 32-39 uur
- 40 uur of meer

27. Wat zijn belangrijke redenen voor u om voor het bedrijf te werken?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- Besparen van de kosten
- Plezier, interesse werk
- Heb tijd beschikbaar
- Om het vele werk te ronden
- Anders, namelijk

28. Beslist/denkt u mee over de bedrijfsvoering?

- Nee ➡ **Ga naar vraag 30**
- Ja

29. Over welke onderwerpen beslist/denkt u mee?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- Investeringsen
- Financiën
- Werktijden
- Anders, namelijk

30. Bent u geïnteresseerd in visserijbeleid?

- Nee
- Ja

Activiteiten naast het familiebedrijf

31. Gaat u wel eens naar vergaderingen van vissersverenigingen?

- Nee ➡ **Ga naar vraag 33**
- Soms
- Vaak

32. Als u gaat, in welke functie gaat u dan meestal?

- Belangstellende
- Notulist
- Bestuurslid

- Afgevaardigde van het bedrijf
 Anders, namelijk
33. Gaat u wel eens naar gezelligheidsbijeenkomsten van vissersverenigingen (bijv. het vrouwenuitje)? Nee
 Ja
34. Werkt u betaald buitenshuis? (*bedoeld wordt of u een inkomen buiten het familiebedrijf verdient*) Nee **☞ Ga naar vraag 42**
 Ja
35. In welke sector werkt u? Horeca, toerisme
 Onderwijs
 Zorgsector
 Detailhandel
 Visverwerking
 Dienstensector
 Overig, namelijk
36. Werkt u het hele jaar door, af en toe, of alleen in sommige seizoenen buitenshuis? Hele jaar
 Af en toe
 Seizoenen
37. Hoeveel uur per week werkt u gemiddeld buitenshuis? Minder dan 8 uur
 8-15 uur
 16-23 uur
 24-31 uur
 32-40 uur
38. Bent u tevreden met het aantal uren dat u buitenshuis werkt? Ja, ik heb het juiste aantal uren
 Nee, ik zou meer uren willen
 Nee, ik zou minder uren willen
39. Wat was u (netto) inkomen in 1998 voor uw werkzaamheden buitenshuis? Minder dan 10.000,-
 10.000,- tot 20.000,-
 20.000,- tot 40.000,-
 meer dan 40.000,-
40. Hoe belangrijk is uw inkomen in het totale gezinsinkomen? Niet zo belangrijk
 Deels belangrijk
 Erg belangrijk
41. Wat zijn belangrijke redenen voor u om buitenshuis te werken? Bijdragen aan het gezinsinkomen
 Zelf een inkomen hebben
 Het bedrijf opbouwen
 Voor de afwisseling
 Eigen talenten gebruiken
☞ Ga hierna naar vraag 44

42. Wat zijn belangrijke redenen voor u om niet buitenshuis te werken?

- Mijn opleiding gebruiken
- Contacten met andere mensen
- Overig, namelijk

43. Heeft u vroeger buitenshuis gewerkt?

- Ik werk liever voor het bedrijf
- Er is genoeg gezinsinkomen
- Ik ben liever thuis voor de kinderen
- Mijn man ziet mij liever thuis
- Er is geen (geschikt) werk te krijgen
- Kinderopvang is moeilijk te vinden
- Overig, namelijk

44. Doet u vrijwilligerswerk?

- Nee
- Ja

- Nee
- Ja, voor de kerk
- Ja, voor een school
- Ja, voor een sport/jeugd/muziekvereniging
- Ja, voor een politieke partij
- Ja, voor

Wensen en meningen

45. Wilt u uw aantal uren werk op het bedrijf veranderen?

- Nee ➡ **Ga naar vraag 47**
- Ja, liever meer uren
- Ja, liever minder uren

46. Wat heeft u nodig om het aantal uren op het bedrijf te veranderen?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- Opleiding, cursus
- Steun gezin
- Steun omgeving/vrienden/buren
- Financiële middelen
- Ervaringen van anderen
- Kinderopvang
- Overig, namelijk

47. Zou u uw aandeel in de beslissingen op het bedrijf willen veranderen?

- Nee
- Ja, ik wil meer meebeslissen
- Ja, ik wil minder meebeslissen

48. Zou u (meer) uren buitenshuis willen werken?

- Nee ➡ **Ga naar vraag 50**
- Ja

49. Wat heeft u nodig om meer uren buitenshuis te werken? Opleiding, cursus
(meerderde antwoorden mogelijk) Steun gezin
 Steun omgeving/vrienden/buren
 Ervaringen van anderen
 Kinderopvang
 Overig, namelijk
50. Hoopt u dat uw kind(eren) het bedrijf voortzetten? Nee
 Ja, mijn zoon (zonen)
 Ja, mijn dochter(s)
 Er zijn geen kinderen
51. Zou volgens u de overheid een actievere rol moeten spelen wat betreft kinderopvang? Nee
 Ja
52. Zou volgens u de overheid een actievere rol moeten spelen bij het aanbieden van bedrijfscursussen? Nee
 Ja
53. Zou volgens u de vissersorganisaties een actievere rol moeten spelen bij het aanbieden van cursussen? Nee
 Ja
54. Zou volgens u de vissersorganisaties een actievere rol moeten spelen bij het betrekken van vissersvrouwen bij de organisatie? Nee
 Ja
55. Zou u lid worden van een vissersvrouwen-organisatie als die zou bestaan? Nee
 Ja
56. Bent u het eens of oneens met de volgende stellingen:
(kruisje zetten in vakje dat overeenkomt met uw mening)

	eens	meer eens dan oneens	meer oneens dan eens	oneens
De visserij interesseert mij niet.				
Een vissersvrouw met kleine kinderen kan best een baan buitenshuis hebben.				
Een vissersvrouw met kleine kinderen kan best voor het eigen bedrijf werken.				
Wanneer er meer vrouwen naar de vergaderingen van de vissersorganisaties zouden gaan, dan zou ik ook vaker gaan.				
Ik werk niet buitenshuis, omdat een getrouwde vrouw thuis hoort te blijven.				
De visserij is een mannenwereld, waar vrouwen geen of weinig kansen krijgen.				
Kinderopvang is een probleem, anders zou ik wel buitenshuis willen werken.				
Wanneer een vrouw buitenshuis werkt,				

dan wordt er al snel over gepraat in het dorp.				
Mijn man zou het vervelend vinden als ik buitenshuis zou werken.				
Jonge vrouwen moeten aan hun toekomst werken, door een goede opleiding te volgen.				
Wanneer ik de kinderen gemakkelijker zou kunnen uitbesteden, dan zou ik wel meer voor het bedrijf willen werken.				

57. Waarom gaan volgens u zo weinig meisjes naar de visserijschool?

- omdat meisjes veelal niet geïnteresseerd zijn in techniek
 - omdat meisjes niet aan boord van een schip horen
 - omdat meisjes niet gestimuleerd worden om naar de visserijschool te gaan
 - omdat
-

58. Denkt u dat het voor jonge vrouwen interessant is om aan boord van een schip te werken?

- Nee, want
-
- Ja, want
-

59. Zouden er meer vrouwen plaats moeten nemen in het bestuur van vissersorganisaties?

- Nee, want
-
- Ja, want
-

60. Zou u geïnteresseerd zijn in een bijeenkomst waar de resultaten van dit project worden gepresenteerd? Nee Ja

61. Mogen wij u bellen als we nog vragen hebben? Nee Ja, tel. nr.

62. Heeft u opmerkingen over de vragenlijst of andere zaken die u graag wilt melden?

.....

.....

.....

.....

.....